

Stereotipna prijetnja kod starijih osoba na zadatku pamćenja

Posedel-Frančić, Adriana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:973584>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Diplomski studij psihologije

Adriana Posedel-Frančić

Stereotipna prijetnja kod starijih osoba na zadatku pamćenja

Diplomski rad

Rijeka, 2020.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Diplomski studij psihologije

Adriana Posedel-Frančić

Stereotipna prijetnja kod starijih osoba na zadatku pamćenja

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Barbara Kalebić Maglica

Rijeka, 2020.

Izjava

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad izradila samostalno, koristeći isključivo znanje stečeno na Filozofskom fakultetu u Rijeci, na Odsjeku za psihologiju, služeći se navedenim izvorima literature te uz stručno vodstvo mentorice izv. prof. dr. sc. Barbare Kalebić Maglica.

Rijeka, rujan 2020.

SAŽETAK

Dosadašnja istraživanja stereotipne prijetnje kod starijih osoba na zadatku pamćenja pokazuju da osobe u uvjetu stereotipne prijetnje imaju nižu izvedbu od osoba u kontrolnom uvjetu.

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati efekt stereotipne prijetnje kod starijih osoba na izvedbu na zadatku pamćenja riječi obzirom na dob i spol ispitanika te efekt stereotipne prijetnje na anksioznost obzirom na dob i spol. Također, cilj je bio ispitati efekt stereotipne prijetnje na izvedbu s obzirom na identificiranje s grupom osoba starije dobi i međugeneracijski kontakt.

U istraživanju je sudjelovalo 111 ispitanika (55 muškaraca i 56 žena) starijih od 60 godina koji su članovi klubova umirovljenika i starijih osoba u Rijeci ili članovi Čitaonice kluba umirovljenika u Puli ili pak korisnici Gradske čitaonice Rijeka. U istraživanju su korišteni upitnik identifikacije s osobama starije dobi, upitnik anksioznosti, upitnik međugeneracijskog kontakta, priča za aktivaciju stereotipne prijetnje te kontrolu, kao i lista riječi za pamćenje.

Istraživanjem je potvrđeno postojanje efekta stereotipne prijetnje na zadatku pamćenja riječi kod starijih osoba. Dobivena je interakcija grupe i dobi ispitanika. Osobe koje su mlađe starije dobi zapamtile su veći broj riječi od osoba starije stare dobi u kontrolnoj grupi. Osobe mlađe starije dobi zapamtile su manji broj riječi od osoba starije stare dobi u eksperimentalnoj grupi. Efekt stereotipne prijetnje na izvedbu pronađen je samo kod mlađih ispitanika.

Pronađen je efekt spola na broj zapamćenih riječi, muški su ispitanici zapamtili manji broj riječi od ženskih ispitanica.

Pokazalo se da postoji značajan glavni efekt grupe na razinu anksioznosti, ispitanici u eksperimentalnoj grupi naveli su višu razinu anksioznosti nego ispitanici u kontrolnoj grupi.

Postoji značajna interakcija između međugeneracijskog kontakta i identifikacije. Ispitanici koji se manje identificiraju s grupom starije dobi pamte veći broj riječi kada imaju manje međugeneracijskog kontakta, nego kada imaju više međugeneracijskog kontakta. Ispitanici koji se više identificiraju s grupom starije dobi pamte veći broj riječi kada imaju više međugeneracijskog kontakta, nego kada imaju manje međugeneracijskog kontakta.

Ključne riječi: stereotipna prijetnja kod starijih osoba, pamćenje riječi, anksioznost, međugeneracijski kontakt, identifikacija s grupom

Stereotype Threat on Memory Task in Older Adults

ABSTRACT

Previous studies of stereotype threat on memory task in older adults show that people in a stereotypical threat condition have a lower performance than people in a control condition. The aim of this study was to examine the effect of stereotypical threat in older adults on performance on free recall of a word list with respect to age and gender of respondents and the effect of stereotypical threat on anxiety with respect to age and gender. Also, the aim was to examine the effect of stereotypical threat on performance with respect to identification with a group of older people and intergenerational contact.

The study involved 111 participants (55 male and 56 female) over 60 years of age who are members of pensioners' and the elderly clubs in Rijeka or members of the Reading Room of the Pensioners' Club in Pula or users of the City Reading Room Rijeka. The research used the Ingroup Identification Questionnaire, the Anxiety Questionnaire, the Intergenerational Contact Questionnaire, one story for stereotype activation and another for control group, as well as the word list for recall.

The research confirmed the existence of the stereotype threat effect on the task of word recall in older adults. The interaction between group and the age of the subjects was obtained. Younger elderly memorized a higher number of words than older elderly in the control group. Younger elderly people memorized fewer words than older elderly people in the experimental group. The effect of stereotype threat on performance was found only in younger participants.. Main effect of gender on the number of memorized words was found, male participants memorized a smaller number of words than female participants. It was shown that there is a significant main effect of the group on the level of anxiety, the participants in the experimental group reported a higher level of anxiety than the participants in the control group. It was shown that there is a significant interaction between intergenerational contact and identification. Participants who identify themselves less with the older group recall more words when they have less intergenerational contact than when they have more intergenerational contact. Participants who identify themselves more with the older group recall more words when they have more intergenerational contact than when they have less intergenerational contact.

Keywords: stereotype threat in older adults, word recall, anxiety, intergenerational contact, group identification

Sadržaj

SAŽETAK

1. UVOD	1
1.1. Stereotipna prijetnja	1
1.2. Mehanizmi u podlozi stereotipne prijetnje	2
1.3. Podložnost stereotipnim prijetnjama	5
1.4. Stereotipi o starijim osobama	6
1.5. Metode istraživanja	8
1.6. Ostali moderatori stereotipne prijetnje	9
1.7. Međugeneracijski kontakt	10
1.8. Ozbiljne posljedice stereotipne prijetnje na život starijih osoba	11
1.9. Cilj istraživanja	12
2. PROBLEMI I HIPOTEZE RADA	13
2.1. Problemi rada	13
2.2. Hipoteze	13
3. METODA.....	15
3.1. Ispitanici	15
3.2. Mjerni postupci	15
3.2.1. Upitnik identifikacije s osobama starije dobi	16
3.2.2. Upitnik anksioznosti	16
3.2.3. Upitnik međugeneracijskog kontakta	17
3.2.4. Lista riječi za učenje	17
3.2.5. Priča za aktivaciju stereotipne prijetnje	18
3.3. Postupak	18

3.3.1. Predistraživanje 1	18
3.3.2. Predistraživanje 2	19
3.3.3. Predistraživanje 3	20
3.3.4. Postupak glavnog istraživanja	21
4. REZULTATI	23
4.1. Efekt stereotipne prijetnje na zadatku pamćenja	24
4.2. Efekt stereotipne prijetnje na anksioznost	26
4.3. Međugeneracijski kontakt i identifikacija sa starijim osobama kao moderatori stereotipne prijetnje i izvedbe na zadatku pamćenja riječi	26
5. DISKUSIJA	31
5.1. Efekt stereotipne prijetnje na zadatku pamćenja	31
5.2. Efekt stereotipne prijetnje na anksioznost	32
5.3. Međugeneracijski kontakt i identifikacija sa starijim osobama kao moderatori stereotipne prijetnje i izvedbe na zadatku pamćenja riječi	33
5.4. Nedostaci, preporuke za buduća istraživanja te doprinos istraživanja	34
6. ZAKLJUČAK	38
LITERATURA	39
PRILOZI	49

1. UVOD

Ljudi se svakodnevno susreću s mnoštvom informacija te kako bi organizirali raznovrsna iskustva povezuju i sistematiziraju informacije. Znanja o svijetu počinju kategorizirati, a kao i predmete, tako i socijalne informacije i ljude kategoriziraju u grupe. Kategorije stvaraju i omogućuju značenje i red u svijetu. Prilikom kategoriziranja počinju se formirati generalizirana vjerovanja i očekivanja o pojedincima i grupama koja su temelj stereotipa (Allport, 1954; Sherman, 1996). Stereotipe se može smatrati heuristikama koje ljudima omogućuju brze zaključke o pojedincima koji pripadaju određenoj društvenoj kategoriji s kojom se dolazi u kontakt (Kawakami, Young i Dovidio, 2002). Također uključuju i zaključke zašto određene karakteristike i ponašanja idu zajedno (Hilton i von Hippel, 1996).

Stereotipe se može definirati i kao ustaljene sklopove pojednostavljenih i pretjerano uopćenih osobina o grupama ljudi, pri čemu se istovjetne osobine pridaju gotovo svim članovima te grupe i ne uzimaju se u obzir stvarne razlike među pripadnicima (Aronson, Wilson i Akert, 2005).

Na temelju negativnih stereotipa može doći do predrasuda odnosno negativnih stavova s izrazito izraženom emocionalnom komponentom. Ukoliko osobe djeluju na temelju tih predrasuda može doći do diskriminacije skupine o kojoj se prosuđuje. Temeljem toga jasno je da stavovi znatno mogu utjecati na kvalitetu života pojedinca (Allport, 1954).

1.1. Stereotipna prijetnja

Pojam stereotipne prijetnje uveli su Steele i Aronson (1995), a odnosi se na zabrinutost, strah i nelagodu koju osjećaju članovi neke grupe, brinući se da će se njihove radnje i ponašanje gledati kroz leće negativnog stereotipa te da će taj stereotip onda biti potvrđen (Steele, 1997). Ta socijalna neprilika proizlazi iz poznavanja negativnih stereotipa o nekoj grupi. Sve što je kod osobe ili njenog ponašanja u skladu sa stereotipom, čini taj stereotip vjerodostojnijom karakterizacijom kod drugih; ili kod same osobe koja pripada stereotipiziranoj skupini. Dolazi do situacije u kojoj se osobe boje da će svojom izvedbom potvrditi negativnu sliku o svojoj grupi, a time i o sebi (Steele, 2010). Prvo istraživanje stereotipne prijetnje koje su proveli Steele i Aronson (1995) pokazalo je da su mladi Afroamerikanci imali lošiju izvedbu na zadacima koji ispituju intelekt; onda kada ih se podsjetilo na kulturalni stereotip prema kojem su crnci intelektualno inferiorniji od bijelaca. Time se pokazalo da stereotipi izravno utječu na izvedbu.

Prema ovoj teoriji, implicitne ili eksplicitne međugrupne usporedbe mogu otežati uspjeh i narušiti izvedbu na zadacima, zbog postojanja prijetnje da pojedinac potvrdi negativni stereotip o sposobnostima jedne grupe. Postoje nalazi o utjecaju stereotipne prijetnje na mnogo različitih grupa, primjerice kod žena i njihove izvedbe na matematičkim zadacima, atletičara bijele rase kada se naglašavaju prirodne atletske sposobnosti, korisnika droga i njihove izvedbe na kognitivnim zadacima (Schmader, Hall i Croft, 2015). Steele (1997) navodi da stereotipna prijetnja postoji kod bilo koje grupe za koju postoje negativni stereotipi.

1.2. Mehanizmi u podlozi stereotipne prijetnje

Različiti su mehanizmi u podlozi stereotipne prijetnje, a vjerojatno je i da ih djeluje više. Neki od najčešće navođenih povezani su s radnim pamćenjem. Prema modelu integrativnog procesa radno je pamćenje ključno u situacijama stereotipne prijetnje. Radno pamćenje je sposobnost fokusiranja pažnje na neposredni zadatak te inhibiranja distraktora ili nebitnih signala (Engle, 2002). Briga oko potvrđivanja stereotipa dovodi do opterećenja radnog pamćenja, sužavanja pažnje i poteškoća u fokusiranju pažnje, pa „mozak“ odluta sa zadatka i dolazi do lošije izvedbe (Mrazek i sur., 2011; Schmader i Johns, 2003). Pri testiranju u kojemu je bila najavljena usporedba grupnih razlika, žene i manjine posjedovale su niže razine radnog pamćenja koje vodi nižim izvedbama pri naknadnom testiranju (Schmader i Johns, 2003). Ponajviše kod osoba dispozicijski niskih kapaciteta radnog pamćenja može doći do kognitivnog zamora u situacijama kognitivne prijetnje (Régner i sur., 2010). U kontekstu u kojem je stereotipna prijetnja istaknuta može doći do trošenja kognitivnih resursa, zbog čega potom i snižene izvedbe na zadatku (Sherman, 1996). Istraživanja su pokazala da negativno stereotipiziranje zaista može utjecati na centralne kognitivne resurse i izvršne funkcije te dovesti do sniženih izvedbi na različitim kognitivnim zadacima. Korištenje strategija zahtjeva resurse izvršne kontrole kao što su oni uključeni u radno pamćenje, pa stereotipna prijetnja može odražavati privremeno smanjenje kapaciteta radnog pamćenja (Engle, 2002; Hess, Auman, Colcombe i Rahhal, 2003).

Metakognitivno nadgledanje izvedbe, situacije ili ponašanja također može dovesti do niže izvedbe nakon što je osoba osvijestila postojanje stereotipa koji ju uključuje i ne želi ga potvrditi. Osoba postaje opreznija u pristupu zadatku (Seibt i Förster, 2004), svjesnija socijalnih znakova odbijanja ili pogrešaka u izvedbi (Forbes, Schmader i Allen, 2008; Inzlicht, Kaiser i Major, 2008). Nesigurnost u vezi sebe potiče procjenu situacije u svjetlu aktiviranog stereotipa.

Na kognitivnoj razini, stereotipna prijetnja izaziva meta nadgledajuće procese sa svrhom davanja smisla sebi u određenom kontekstu (Schmader, Forbes, Zhang i Mendes, 2009). Istraživanje u kojem su sudjelovale žene i manjine, a ispitivana je anksioznost prije matematičkog testa pokazalo je da razine anksioznosti predviđaju nižu izvedbu kod osoba koje su imale suptilan priming za poticanje sumnje, a ne kod onih koji su imali priming za poticanje samouvjerenja (Schmader i sur., 2009). Ti se efekti javljaju kada se aktivira stereotip, a smatra se da izvedba prikazuje sposobnosti. Metakognitivna procjena prebacuje fokus sa zadatka na sebe samog kao izvođača zadatka, a percepcije su iskrivljene aktivacijom negativnog stereotipa. Manifestira se u obliku intruzivnih misli o sumnji u sebe i zabrinutosti koje štete izvedbi na kompleksnim kognitivnim zadacima (Steele i Aronson, 1995).

Uz druge fiziološke i psihološke odgovore koji mogu biti medijatori efekta stereotipne prijetnje na izvedbu, anksioznost je jedan od najranije predloženih medijatora (Schmader i Johns, 2003). U različitim istraživanjima pokazalo se da je anksioznost uključena u stereotipnu prijetnju (npr. Osborne, 2001), a prema nekima razina anksioznosti izmjerena u ispitnoj situaciji može biti pokazatelj prisutnosti stereotipne prijetnje (Abrams i sur., 2008). No Steele i Aronson (1995) nisu dobili takve nalaze, a pretpostavili su da je efekt stereotipne prijetnje pod medijacijom bojazni o mogućem potvrđivanju negativnog stereotipa o grupi. Moguće je da izvedba zapravo trpi zbog preusmjeravanja kognitivnih resursa. Dok je pažnja potrebna pri zadatku, pojedinac pak može postati anksiozan i preusmjeriti potrebnu pažnju na zabrinutost zbog potvrđivanja stereotipa što dovodi do opadanja u izvedbi. S obzirom da postoje određene razlike u korištenim mjerama i procedurama, pažljivo treba uspoređivati rezultate istraživanja. Postoji mogućnost da sama situacija ispitivanja povisuje razinu anksioznosti ispitanika i dovodi do ispitne anksioznosti, no one se razlikuju (Abrams i sur., 2008). Ispitna anksioznost je indikator podložnosti pojedinca doživljaju stresa u ispitnoj situaciji, bez obzira na druge karakteristike te situacije. Osobe koje na testovima anksioznosti postižu više rezultate pate od kognitivnih deficita koji snižavaju njihovu izvedbu (Sarason, 1984), za razliku od ispitne anksioznosti i prijetnje od socijalne evaluacije, kojih su pojedinci svjesni i za koje su poznati efekti na povišenu anksioznost, fiziološke znakove i snižavanje izvedbe. U slučaju stereotipne prijetnje, pojedinci često nisu svjesni ili voljni identificirati anksioznost te nisu svjesni da je mogu uzrokovati stereotipi, pa ne izvještavaju o njoj u upitnicima (Bosson, Haymovitz i Pinel, 2004; Johns, Inzlicht i Schmader, 2008).

Proces potiskivanja negativnih emocija potaknutih stereotipom zahtijeva puno truda i također može biti mehanizam zbog kojeg je snižena izvedba pod prijetnjom. Ako osobe zbog stereotipne prijetnje potiskuju anksioznost, neće je zabilježiti u samoprocjeni. Zbog potiskivanja negativnih osjećaja, izbjegavanja anksioznosti i pokušaja emocionalne regulacije, mjere samoprocjene anksioznosti u istraživanjima rijetko nalaze konzistentne ili snažne efekte, dok ih implicitne ili fiziološke mjere nalaze (Bosson i sur., 2004). No u istraživanjima stereotipne prijetnje vezane uz stariju dob još nisu jasni nalazi fizioloških mjera (Schmader i sur., 2015).

Strategije pamćenja također utječu na ishod. Većina istraživanja stereotipne prijetnje aktivira stereotipe prije faze kodiranja, a ne faze dosjećanja. Pod prijetnjom, manja je vjerojatnost da starije osobe započnu elaborirane procese kodiranja koji koriste pamćenju, a aktivacija stereotipa može i smanjiti trud pri potrazi za pohranjenim sjećanjima u fazi dosjećanja te naštetiti procesima nadgledanja koji reguliraju točnost dosjećanja (Johnson i Raye, 1981). Kako bi se koristile strategije potrebni su resursi izvršne kontrole poput radnog pamćenja, a stereotipna prijetnja umanjuje kapacitet radnog pamćenja (Engle, 2002; Hess i sur., 2003). Lemairre, Brun i Regner (2018) pokazali su da starije osobe pri kodiranju riječi u zadacima pamćenja, u uvjetu stereotipne prijetnje rjeđe ili manje uspješno koriste strategije predočavanja koje su efikasnije, ali teže. Wong i Gallo (2019) potvrdili su da eksplicitna aktivacija stereotipa u fazi kodiranja utječe negativno na izvedbu na zadatku pamćenja, dok aktivacija u fazi dosjećanja ne utječe. No, pokazalo se da u zadacima dosjećanja asocijativno povezanih riječi aktivacija stereotipa u fazi dosjećanja može dovesti do većeg broja pogrešaka, moguće zbog snižene regulacije točnosti dosjećanja (Thomas i Dubois, 2011).

Povišen fiziološki stres i fiziološko uzbuđenje također je faktor predložen kao mehanizam kojim stereotipna prijetnja dovodi do opadanja izvedbe (Schmader, Johns i Forbes, 2008). Levy, Hausdorff, Hencke i Wei (2000) su pokazali da su starije osobe koje su izložene negativnom stereotipu imale povišenu kardiovaskularnu reaktivnost kada bi dobile bateriju kognitivnih testova, a osobe koje su bile izložene pozitivnom stereotipu nisu imale takvu reakciju. Schmader i suradnici (2015) navode da još nema direktnih nalaza prema kojima je povišena aktivnost hipotalamičko-pituitarne-adrenalne osi te povišenje razine kortizola koji mogu utjecati na radno pamćenje, povezano s nižim izvedbama nakon stereotipne aktivacije.

Stereotipna prijetnja utječe na kognitivne performanse članova grupe smanjujući im motivaciju, što također može dovesti do niskih razina performansi koje se podudaraju s očekivanjima

stereotipa koje žele izbjeći (Hess i sur., 2003). Steele i Aronson (1995) kao potencijalne mehanizme u podlozi efekta stereotipne prijetnje naveli su i samosvijest, smanjen trud ili previše truda. Vjerojatno je da više faktora sudjeluje u efektu i da su različiti faktori prisutni u različitim kontekstima i populacijama.

1.3. Podložnost stereotipnim prijetnjama

Više je varijabli koje utječu na podložnost stereotipnim prijetnjama i pokazalo se da nisu sve osobe ranjive na utjecaj stereotipne prijetnje. Da bi se stereotipna prijetnja pojavila, pojedinci moraju znati da pripadaju negativno stereotipiziranoj skupini, a sama situacija može naglasiti njihovo pripadanje. Trebaju znati i za stereotipe vezane uz skupinu, mada ne moraju vjerovati u njih, dovoljno je da postoji sumnja (Steele i Aronson, 1995), a sam zadatak treba testirati gornju granicu vještine ili sposobnosti pojedinca (Schmader i sur., 2015). Nije potrebno da je stereotip primjenjiv na situaciju, niti osoba treba podlijegati stereotipu kako bi joj izvedba bila pod utjecajem stereotipa. Prijeteća situacija ne treba biti zasićena negativnošću, potrebno je samo da je prijetnja dovoljno istaknuta da izazove mogućnost potvrđivanja negativnog stereotipa (Leyens, Desert, Croizet i Darcis, 2000).

Identifikacija s grupom jedna je od bitnih varijabli za podložnost stereotipnoj prijetnji. Osobama koje se snažno identificiraju s grupom i cijene je, pripadnost grupi važan je dio njihova identiteta, pa su i više podložne opadanju izvedbe zbog brige o potvrđivanju stereotipa o grupi svojim ponašanjem. Stereotipna prijetnja može utjecati na svakog pojedinca koji se identificira s grupom koja je negativno stereotipizirana. Nalazi istraživanja stereotipne prijetnje vezano za rasu, spol te dob kod sredovječnih osoba potvrdila su da identifikacija s grupom moderira efekt prijetnje (O'Brien i Hummert, 2006; Pronin, Steele i Ross, 2004). Kang i Chasteen (2009) su pokazali da za žene starije dobi nalaz ide u tom smjeru, s višom identifikacijom izvedba je opadala, no nisu potvrdili moderatorsku ulogu identifikacije na stereotipnu prijetnju na zadacima pamćenja. Prema modelu odbijanje-identifikacija (Branscombe Schmitt i Harvey, 1999) pojedinci mogu ublažiti dio negativnih posljedica povezanih uz pripadnost stigmatiziranoj skupini, tako što osnaže svoju identifikaciju s tom grupom. Snažna identifikacija s grupom osoba starije dobi može pomoći starijim osobama u nošenju s negativnim posljedicama povezanim s dobnom diskriminacijom (Garstka, Schmitt, Branscombe i Hummert, 2004).

Kao posljedica negativnih iskustava stereotipne prijetnje može biti i povlačenje iz svoje vlastite grupe ako se dogodi deidentifikacija s grupom (Pronin i sur., 2004; Steele, 1997).

Poistovjećivanje sa domenom također je bitno za javljanje stereotipne prijetnje. Ljudi koji cijene danu domenu i žele biti uspješni u toj domeni podložniji su efektima stereotipne prijetnje. Prema tome stereotip o lošem pamćenju starijih ljudi uzrokovat će najvišu anksioznost kod starije osobe kojoj je važno dobro pamćenje, koja ga visoko vrednuje (Steele i Aronson, 1995). Kao posljedica prijetnje, kako bi se bolje osjećala, osoba se može i povući iz domene u kojoj postoji stereotip (Pronin i sur., 2004; Steele, 1997).

1.4. Stereotipi o starijim osobama

Poput predrasuda i diskriminacije na temelju spola, rase, *ageism* je diskriminacija na temelju dobi (Palmore, 2001). Implicitni ageizam je najsuptilniji te najprisutniji oblik. Može se definirati kao misli, osjećaje i ponašanja prema starijim ljudima koji postoje i djeluju bez svjesnosti ili kontrole, s pretpostavkom da je implicitni ageizam osnova za većinu interakcija sa starijim pojedincima (Levy, 2001). Iako ageizam može biti pozitivan, najčešće je negativan, npr. istraživanje implicitnog ageizma u SAD-u iz 1999. pokazalo je da 95 % sudionika ima negativan stav prema starim ljudima, veći udio nego za implicitni rasizam ili seksizam (Levy, 2001).

Za razliku od drugih stereotipiziranih skupina poput žena, etničkih skupina i rasa, granice starije ili treće dobi određuju se više fluidno i subjektivno (Lamont, Swift i Adams, 2015). Stereotipi, predrasude i diskriminacija osoba starije dobi razlikuju se od ostalih negativno stereotipiziranih skupina zato što većina ljudi jednom počne pripadati upravo toj stigmatiziranoj skupini. Prema izvještaju Državnog zavoda za statistiku (2011) o popisu stanovništva, 17.7 % stanovništva Republike Hrvatske tada je imalo 65 i više godina, a uz emigracije i nizak natalitet, taj postotak stalno raste.

Stereotipi vezani uz dob uče se i internaliziraju u mladoj dobi obično nesvjesno te akumuliraju tijekom života, a postaju relevantni pojedincu tek kada sam dosegne stariju dob (Lamont i sur., 2015; Levy, 1996). Nema razloga da djeca ili mladi, pa čak i sredovječne osobe preispituju ove negativne stereotipe, jer se percipira da je starost daleko od njihove trenutne situacije i osobno je ne smatraju prijetnjom (Levy, Kasl, Kunkel i Slade, 2002).

Normalno starenje karakteriziraju kognitivne promjene i razna opadanja sposobnosti poput izvršne kontrole, a većina osoba vjeruje da starenje ponajviše dovodi do opadanja sposobnosti

pamćenja (Hummert, 1999). Unatoč stvarnim strukturalnim promjenama u mozgu koje se događaju starijim odraslim osobama i jedan su od uzroka opadanja pamćenja, socijalni faktori pri tome također mogu imati ulogu.

O starijima zapravo postoje mnogi negativni stereotipi koji bi mogli proizlaziti iz strahova od negativnih aspekata starenja, poput straha od gubitka kontrole, gubitka adaptibilnosti i inteligencije te gubitka seksualnosti (Perdue i Gurtman, 1990). Negativni stereotipi o starenju utječu na reakcije prema starijim ljudima, stvarajući kod mlađih pretpostavke o ograničenim ili lošim sposobnostima, prosuđivanju i ponašanju starijih. Stereotipna prijetnja vezana uz stariju dob obično je strah starije osobe da će biti percipirana kao kognitivno inferiorna ili nesposobna zbog starenja. I mlađe i starije osobe obično su svjesne da se starije osobe stereotipno doživljava kao manje sposobne (Abrams i Houston, 2006; Ray, Sharp i Abrams, 2006).

Stereotipi vezani uz dob široko su rasprostranjeni (Nelson, 2002; Whitbourne i Sneed, 2002). Zapadna društva starije osobe stereotipno opisuju kao one koje prigovaraju, slabe su, depresivne, umorne, ovisne o drugima, zaboravljive, zbunjene, bolesne, spore, sjedilačke, konzervativne, krhke, tvrdoglave, razdražljive te kao da se pretjerano žale, a osim toga i kao manje uspješne i kognitivno slabijih sposobnosti od mlađih osoba (Abrams i Houston, 2006; Hess, Hinson i Statham, 2004; Ray i sur., 2006). Stariji odrasli često se susreću sa pervazivnim negativnim stereotipima prema kojima pamćenje, kognitivne i fizičke sposobnosti opadaju s dobi te su na zadacima povezanim s tim sposobnostima ranjivi na stereotipnu prijetnju vezanu uz dob (Lamont i sur., 2015). Istraživanja na starijim osobama pokazala su da aktivacija stereotipa utječe na različite kognitivne sposobnosti (Abrams i sur., 2008), koje su konzistentne s negativnim stereotipima, a ponajviše na izvedbu na zadacima pamćenja. Mlade, a i same starije osobe imaju negativnije implicitne asocijacije vezane uz starije, u odnosu na mlađe osobe (Nosek, Banaji i Greenwald, 2002). Prema Abrams, Eller i Bryant (2006) moguće je da negativni stereotipi o kompetentnosti starijih postanu samoispunjavajući zbog stereotipne prijetnje. Za razliku od koncepta samoispunjavajućeg proročanstva (Rosenthal i Jacobson, 1968), s kojim je stereotipna prijetnja povezana, ona ne ovisi o očekivanjima i ponašanjima promatrača te specifičnih drugih osoba, nego je dovoljna upoznatost pojedinca sa negativnim stereotipima o grupi kojoj on pripada, koji postoje u njegovoj kulturi te svjesnost da on slučajno svojom izvedbom na zadatku može potvrditi negativni stereotip o svojoj grupi (Schmader i sur., 2015). I socijalna evaluacija vezuje se uz stereotipnu prijetnju, ali pri socijalnoj evaluaciji pojedinac može socijalne situacije percipirati kao prijeteće zbog moguće kritičke evaluacije.

Pretpostavljena nesposobnost proizlazi od kritičnog procjenjivača, a ne od negativnog stereotipa (Dickerson i Kemeny, 2004).

Iako kognitivne sposobnosti opadaju sa starijom dobi, procesi stereotipne prijetnje mogu pogoršati očigledan efekt dobi na opadanje izvedbe na kognitivnim zadacima (Schmader i sur., 2015). Čak i na kratkom kognitivnom screening testu za preddemenciju, starije osobe mogu imati sniženu izvedbu zbog stereotipne prijetnje, a ne stvarnog mentalnog oštećenja (Barber, Mather i Gatz, 2015; Mazerolle i sur., 2017).

Starije osobe koje su izložene negativnim stereotipima o dobi te pogoršanju pamćenja imaju nižu izvedbu na zadacima pamćenja, od onih osoba koje su izložene pozitivnim stereotipima (Levy i Leifheit-Limson, 2009).

Yoon, Hasher, Feinberg, Rahhal i Winocur (2000) pokazali su da one starije odrasle osobe koje imaju više pozitivnih uvjerenja o starenju, na kognitivnim testovima postižu bolje rezultate.

Starije osobe internaliziraju stereotipe o starenju. Prema istraživanju kojeg je proveo Levy (1996) pokazalo se da starije osobe izložene subliminalnoj aktivaciji negativnog stereotipa vezanog uz dob imaju nižu izvedbu na zadatku pamćenja od osoba izloženih pozitivnim stereotipima vezanima uz dob. Prema istraživanju kada stereotip vezan uz dob postane osobni stereotip, njegova će aktivacija proizvesti asimilacijski efekt za koji nije potrebna svjesnost pojedinca. Negativna je posljedica toga da starije osobe pad svoje izvedbe u određenim kognitivnim zadacima ne pripisuju okolini već svom starenju, što osnažuje negativni stereotip.

1.5. Metode istraživanja

Većina dosadašnjih istraživanja stereotipne prijetnje kod starijih odraslih ispivala je utjecaj prijetnje na pamćenje prošlih događaja, odnosno retrospektivno pamćenje (Andreolletti i Lachman, 2004; Hess i sur., 2003, 2004; Levy, 1996). Primjer metodologije takvog istraživanja je dosjećanje liste riječi u kratkom vremenskom periodu.

Kako bi se testiralo stereotipnu prijetnju vezanu uz dob, korištene su različite eksperimentalne manipulacije. U nekim su istraživanjima eksplicitno bila navedena niža očekivanja vezana uz starenje, a u drugima suptilno naglašena važnost zadatka za stereotipe o dobi. Manipulacije stereotipnom prijetnjom moguće je podijeliti i na one temeljene na činjenicama (npr. isječak iz novina s tekstom - *Istraživanjima je dokazano da starije osobe...*) te one temeljene na stereotipima (sporiji, bolesni ...), poput zadatka formiranja rečenica od navedenih riječi

(Lamont i sur., 2015). Manipulacije temeljene na stereotipima obično imaju veći efekt stereotipne prijetnje na izvedbu ispitanika, jer se ne navode činjenice te manipulacije uključuju više neizvjesnosti zbog kojih se osoba može više brinuti (Hess i sur., 2004).

U istraživanju Hessa i suradnika (2003) korišteno je negativno, neutralno i pozitivno izlaganje na početku testiranja. U nastavku istraživanja se u testu pamćenja riječi, kod starijih ljudi koji su primili negativni priming pokazao pad njihovih kognitivnih sposobnosti. Kod osoba koje su bile u uvjetu neutralnog priminga efekt na kognitivne sposobnosti je bio manji, ali još uvijek negativan. Zbog toga su Hess i suradnici (2003) pretpostavili da su kod tih osoba za snižene testne rezultate odgovorni prethodno postojeći negativni stereotipi o starenju. Kod grupe koja je dobila pozitivan priming pokazale su se povišene kognitivne sposobnosti koje su istraživači pripisali smanjenoj stereotipnoj prijetnji, što može ukazivati da kognitivni pad nije neizbježan.

1.6. Ostali moderatori stereotipne prijetnje

U istraživanju Hessa i Hinsona (2006) sudjelovale su osobe različitih dobi i u uvjetu izazivanja stereotipne prijetnje vezane uz dob, osobe srednje dobi (njih ponajviše u srednjim 40-tim godinama) imale su povišenu izvedbu na zadatku pamćenja. Taj se efekt vjerojatno javio zbog stereotipnog ohrabrenja (engl *stereotype lift*), pri čemu članovi van-grupe imaju koristi za svoju izvedbu kada se naglašavaju negativne informacije o članovima ciljne, u-grupe u kojoj oni nisu. No, taj je efekt slabio približavanjem 60-tim godinama života i vjerojatnijom identifikacijom s osobama starije dobi, pa su se vjerojatno mijenjali procesi socijalne usporedbe (Walton i Cohen, 2003). Podjela na u-grupu i van-grupu dovodi do smanjivanja razlika među pojedincima unutar grupe i povećavanja razlika između grupa (Tajfel i Turner 1986). Hess i Hinson (2006) dobili su i zanimljiv nalaz, efekt stereotipne prijetnje nije bio toliko velik kao što bi se očekivalo kod ispitanika u 70-tim i 80-tim godinama, a za što je moguće da je zaslužno smanjenje važnosti etikete starosti kod ispitanika te dobi. Hess, Hinson i Hodges (2009) razmatrali su moderirajuću ulogu dobi, obrazovanja i zabrinutost zbog stigmatizacije u učincima stereotipne prijetnje na zadacima pamćenja. Pokazali su da stereotipna prijetnja ima veće učinke u mlađoj skupini starijih osoba (60–70 godina), nego u starijoj skupini starijih osoba (71–80 godina), dok je svjesnost stigmatizacije više utjecala na izvedbe kod starije skupine. Štoviše, ti su učinci bili jači kod obrazovanih sudionika. No, u metaanalizi stereotipne prijetnje vezane uz dob Lamont i suradnici (2015) nisu pronašli potvrdu da postoji razlika u efektu ovisno o dobi ispitanika u provedenim istraživanjima. Također nisu naišli na potvrdu da je kod starijih žena efekt

stereotipne prijetnje vezane uz dob veći, odnosno da spol moderira efekt u postojećim istraživanjima, iako se one mogu identificirati s dvjema negativno stereotipiziranim grupama. Moguće je da drugi, dosad nedovoljno istraženi moderatori utječu na stereotipnu prijetnju vezanu uz dob.

Metode za smanjenje učinka stereotipne prijetnje koje se obično koriste u laboratorijskim ispitivanjima uključuju smanjenje relevantnosti prijetnje za samu osobu (Marx i Stapel, 2005), povećavanje vjerovanja o vlastitoj kontroli (Blanchard-Fields i Horhota, 2006) ili smanjivanje važnosti razlika između grupa (Rosenthal i Crisp, 2006). No takve su metode teško ostvarive izvan kontroliranih laboratorijskih uvjeta te su potrebni drugačiji načini smanjenja stereotipne prijetnje (Abrams i sur., 2008).

1.7. Međugeneracijski kontakt

Jedan od alternativnih načina inokuliranja starijih ljudi od stereotipnih prijetnji je međugeneracijski kontakt. Prema teoriji međugrupnih kontakata (Allport, 1954; Pettigrew, 1998), pod određenim uvjetima kontakt može smanjiti predrasude među grupama te isto tako i prijetnju iz međugeneracijskih usporedbi. Direktno iskustvo utječe na formiranje i usmjeravanje stavova. Ukoliko stav proizlazi iz direktnog iskustva s objektom stava, a ne indirektnog iskustva s objektom stava, poput informacija dobivenih putem medija (novina, televizije i knjiga), postoji veća konzistencija stava i ponašanja osobe te veća perzistencija i otpornost takvog stava na promjenu (Regan i Fazio, 1977).

Bliski pozitivni odnosi (npr. prijateljstva), koji se protežu kroz međugrupne granice stvaraju mogućnost boljeg razumijevanja, tolerancije, točnijih informacija i formiranja pozitivnih stavova (Pettigrew, 1998). Takvi odnosi snižavaju međugrupnu anksioznost zbog susretanja članova van-grupe (Stephan i Stephan, 2000). Pettigrew (1998) navodi tri faze u kojima se međugrupni kontakt javlja: dekategoriizacija, diferencijacija grupa te rekategoriizacija. Formiranje bliskih pozitivnih odnosa koji se protežu kroz međugrupne granice isto može dovesti do rekategoriizacije, pri kojoj članovi van-grupe i u-grupe počinju dijeliti zajednički identitet i koriste fraze poput: „naša obitelj“, „naš tim“; što smanjuje vjerojatnost da se međugrupne razlike smatraju istaknutima i bitnima (Gaertner i Dovidio, 2000). Prema Abrams i suradnici (2006) posljedica pozitivnog međugrupnog kontakta može biti promjena implikacija međugrupnih usporedbi, što moderira utjecaj stereotipne prijetnje. Osnova za opadanja izvedbe

kod stereotipne prijetnje je što se međugrupne usporedbe može interpretirati prijetećima (Abrams i sur., 2008). Međugeneracijski kontakt treba umanjiti stereotipnu prijetnju mijenjajući afektivne posljedice međugrupnih usporedbi te umanjujući anksioznost i održavajući razinu izvedbe. Pokazalo se da i prošireni kontakt, odnosno sama svijest o tome da član u-grupe ima bliski odnos sa članom van-grupe (npr. prijatelj koji pripada grupi starijih osoba ima dobrog prijatelja koji je 35 godina mlađi), umanjuje predrasude procesom rekategorizacije, koji facilitira uključivanje druge grupe u granice samopoimanja (Wright, Aron, Mclaughlin-Volpe i Ropp, 1997). Zanimljivo je da čak i zamišljanje kontakta s mladom osobom može umanjiti anksioznost i efekt stereotipne prijetnje na kognitivnu izvedbu kod starijih osoba (Abrams i sur., 2008).

1.8. Ozbiljne posljedice stereotipne prijetnje na život starijih osoba

Iako postoje pozitivni stereotipi o starijim osobama kao mudrima, toplima, voljnima pomoći, dostupno je malo literature o njima i njihov je razvoj manje jasan (Bennett i Gaines, 2010), a negativni stereotipi su češći i imaju ozbiljne negativne posljedice.

Stariji zaposlenici rjeđe smatraju stereotipnu prijetnju izazovom, a češće u situaciji stereotipne prijetnje ruminiraju. Stereotipna prijetnja starijima koji su još zaposleni može utjecati na kvalitetu njihovog rada, gubitak motivacije i interesa oko izvedbe. Nakon događaja koji aktiviraju stereotipnu prijetnju, stariji zaposlenici pokazuju sniženo radno zadovoljstvo, radni angažman, sniženu psihičku dobrobit na radnom mjestu te razmišljaju o davanju otkaza (von Hippel, Kalokerinos, Haanterä i Zacher, 2019).

Osobe mlađe i srednje dobi znaju biti zaštitnički nastrojene prema starijima, mogu ih žaliti, nuditi im pomoć, no mogu ih i osuđivati te socijalno izolirati starije odrasle. Ukoliko se sami pojedinci prestanu uključivati u određena ponašanja zbog negativnih posljedica prijetnje, može doći do pogoršanja njihovog psihičkog i fizičkog zdravlja (Lamont i sur., 2015). Stereotipna prijetnja može utjecati na starije u mnogim situacijama u svakodnevnom životu, primjerice smatra se da nisu više dobri u kognitivnim aktivnostima, pa im se zbog utjecaja prijetnje mogu dogoditi greške u računanju i plaćanju u trgovini. U takvim situacijama osobe loših namjera lako ih mogu iskoristiti. Mogući je utjecaj prijetnje i u svakodnevnom životu dok su u nekoj grupi, brinu za unuke, potom u situacijama sličnima testiranju, ispitivanjima kod liječnika, pohađanju edukacija.

1.9. Cilj istraživanja

Zbog brzog rasta starije populacije i starenja društva, sve se više istraživanja bavi temom stereotipne prijetnje kod starijih osoba. Kako bi se poboljšala kvaliteta života starijih osoba, smanjili osjećaji izolacije od ostatka društva, a donekle i prolongirao uspješan radni vijek, potrebno je razumjeti diskriminaciju koju starije osobe doživljavaju. Mali dio toga je razumijevanje stereotipne prijetnje vezane uz dob.

Ovim istraživanjem nastoji se provjeriti je li odabran instrumentarij pogodan za ovu populaciju te replicirati rezultate koji su dobiveni u drugim istraživanjima, a još nisu provjereni na našem prostoru.

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi postojanje efekta stereotipne prijetnje kod starijih osoba na izvedbu na zadatku pamćenja riječi te na anksioznost. Također, željeli smo ispitati utjecaj potencijalnih moderatora na odnos stereotipne prijetnje i izvedbe na zadatku pamćenja.

2. PROBLEMI I HIPOTEZE RADA

2.1. Problemi rada

P1: Ispitati postoji li efekt stereotipne prijetnje na izvedbu na zadatku pamćenja riječi obzirom na dob i spol ispitanika.

P2: Ispitati postoji li efekt stereotipne prijetnje na anksioznost obzirom na dob i spol ispitanika.

P3: Ispitati moderatorsku ulogu međugeneracijskog kontakta te identifikacije s grupom osoba starije dobi u odnosu između efekta stereotipne prijetnje i izvedbe na zadatku pamćenja riječi.

2.2. Hipoteze

H1: Postoji efekt stereotipne prijetnje na izvedbu na zadatku pamćenja riječi obzirom na dob i spol ispitanika. Postoji statistički značajna razlika između broja zapamćenih riječi u uvjetu stereotipne prijetnje od onoga u kontrolnom uvjetu obzirom na dob i spol.

- a) Osobe mlađe starije dobi u uvjetu stereotipne prijetnje zapamtit će manji broj riječi od osoba starije stare dobi.
- b) Muškarci će zapamtiti manji broj riječi u uvjetu stereotipne prijetnje od žena.

H2: Postoji efekt stereotipne prijetnje na anksioznost obzirom na dob i spol ispitanika. Postoji statistički značajna razlika između razine anksioznosti u uvjetu stereotipne prijetnje od razine u kontrolnom uvjetu obzirom na dob i spol ispitanika.

- a) Osobe mlađe starije dobi imat će višu razinu anksioznosti u uvjetu stereotipne prijetnje od osoba starije stare dobi.
- b) Muškarci će imati višu razinu anksioznosti u uvjetu stereotipne prijetnje od žena.

H3: Postoji statistički značajna razlika između broja zapamćenih riječi u uvjetu stereotipne prijetnje ovisno o moderatorima - međugeneracijskom kontaktu te identifikaciji s grupom osoba starije dobi.

a) Osobe koje imaju više procjene međugeneracijskog kontakta, zapamtit će veći broj riječi u uvjetu stereotipne prijetnje, od osoba s manjim procjenama međugeneracijskog kontakta.

b) Osobe koje se više identificiraju s grupom osoba starije dobi zapamtit će manji broj riječi u uvjetu stereotipne prijetnje, od osoba koje se manje identificiraju s grupom starije dobi.

3. METODA

3.1. Ispitanici

U ovom istraživanju korišten je prigodni uzorak 111 ispitanika treće dobne skupine odnosno osoba starijih od 60 godina. Od toga je 55 ispitanika bilo muškog (49.5 %), a 56 ženskog spola (50.5 %). Raspon dobi ispitanika kretao se od 60 do 91 godine ($M = 73.14$, $SD = 7.72$). Ispitanici su na sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno pristali. Bili su članovi klubova umirovljenika i starijih osoba u Rijeci, koji djeluju pod okriljem Matice umirovljenika ili pod upravom Doma za starije i nemoćne osobe PGŽ "Kantrida" Rijeka ili članovi Čitaonice kluba umirovljenika u Puli te korisnici Gradske čitaonice Rijeka. Od 111 ispitanika 89.2 % navelo je da im je hrvatski jezik primarni, a za 10.8 % ispitanika primarni jezik je neki drugi (talijanski, slovenski, makedonski, slovački), no svi su izjavili da razumiju hrvatski jako dobro. Ukupno je 90.1 % ispitanika u mirovini, 6.3 % je zaposlenih, 1.8 % u mirovini i radi i 1.8 % nezaposlenih. Da ne boluje ni od kakve bolesti navelo je 60.3 % ispitanika. Najviše je ispitanika sa srednjoškolskim obrazovanjem (46.8 %), potom sa višom ili visokom školom (32.4 %), fakultetom (12.6 %), osnovnom školom (5.4 %) magisterijem ili doktoratom (1.8 %), a najmanji postotak ispitanika je s nekoliko razreda osnovne škole (0.9 %). Najviše je ispitanika koje su udovci/udovice (38.7 %), potom u braku (37.8 %), razvedeni (11.7 %), neudani/neoženjeni (10.8 %) te u vezi njih 0.9 %.

Najviše ispitanika živi samo (50.5 %), potom s partnerom/partnericom (25.2 %), s djecom (9 %), s djecom i unucima (4.5 %), s partnerom, djecom i unucima (1.8 %) te sami u domu (0.9 %).

3.2. Mjerni postupci

Zbog specifičnosti dobi, uzorka i mjesta ispitivanja, korišteni su kratki upitnici.

Prikupljeni su i sljedeći demografski podaci ispitanika: spol, dob, materinji jezik, bračni status, s kim žive, razina obrazovanja, radni status, zanimanje, boluju li od nekih bolesti.

3.2.1. Upitnik identifikacije s osobama starije dobi (Abrams i sur., 2006)

Upitnik sadrži pet čestica kojima se označava stupanj slaganja s tvrdnjama na skali Likertovog tipa od 1 – *U potpunosti se ne slažem*, do 7 – *U potpunosti se slažem*. Čestice su prevedene metodom dvostrukog prijevoda s engleskog na hrvatski i potom ponovno na engleski jezik te prilagođene ukoliko nisu bile dovoljno jasne. Primjeri čestica: *Uglavnom se poistovjećujem sa starijim osobama*; te *Činjenica da sam starija osoba važan je dio mog identiteta*. Autori upitnika su mjerili ukupan rezultat identifikacije, a Cronbach alpha za njihov upitnik sa 5 čestica iznosi .93.

Kako je upitnik trebalo prevesti i djelomično prilagoditi za potrebe ovog istraživanja, provjerena je njegova faktorska struktura. Zadovoljena su dva uvjeta za provedbu faktorizacije, Kaiser-Meyer-Olkin koeficijent ima dobru vrijednost od .71, a Bartlettov test sfericiteta je značajan (približan $X^2 = 171.76$, $df = 10$, $p < .01$). Broj čestica upitnika je malen i komunaliteti nisu visoki (najviši je 0.52) te je faktorska analiza provedena PAF metodom ekstrakcije. Po jako niskom komunalitetu (.09) ističe se 5. čestica koja je rekodirana jer je suprotnog smjera od ostalih (*Ne osjećam snažnu povezanost s osobama moje dobne skupine*). Na uzorku u ovom istraživanju pouzdanost upitnika je niža nego u izvornom istraživanju te iznosi .75. Kada se izbacila 5. čestica, Cronbach alpha značajno se poboljšala na .82. Nakon izbacivanja viši su postoci faktorom objašnjene varijance. Zadržane su četiri čestice. Prema Kaiser Guttmanovom kriteriju koji u obzir uzima kriterij karakterističnog korijena, odnosno eigen vrijednosti veće od 1, značajan je 1 faktor koji objašnjava 64.6 % varijance (karakteristični korijen = 2.58) identifikacije s osobama starije dobi. Ukupni rezultat na ovom upitniku zbroj je rezultata na česticama pa viši rezultat predstavlja višu identifikaciju s osobama starije dobi.

Činilo se da ispitanicima 5. čestica nije bila jasna, da je nisu shvaćali, jer su neki ispitanici mislili da ih čestica pita imaju li bliske osobe koje su stare dobi, ali moguće je i da nisu pažljivo čitali te su griješili jer je tvrdnja obrnuto kodirana.

U Prilozima 1. i 2. prikazan je Scree plot te komunaliteti nakon ekstrakcije i zasićenja čestica.

3.2.2. Upitnik anksioznosti (Abrams i sur., 2006)

Ispitanici pomoću 8 čestica upitnika daju odgovore kako se trenutno osjećaju (npr. *Napeto*; *Pod pritiskom*; *Neugodno mi je*), tako da označe svoje slaganje na Likertovoj skali stupnjevima od

1 – *Uopće se ne slažem*, do 7 – *U potpunosti se slažem*. Nakon rekodiranja čestica 4 i 6 koje su obrnutog smjera, viši rezultat predstavlja višu razinu anksioznosti. Faktorska analiza korištena u istraživanju Abrams i suradnika (2006), gdje su korišteni uzorak te uputa slični sadašnjem istraživanju, pokazala je da je skala unidimenzionalna te je Cronbach's alpha iznosila .93, a u istraživanju Abrams i suradnika (2008) pouzdanost je iznosila nižih .76.

Kako je upitnik preveden i djelomično prilagođen za potrebe ovog istraživanja, trebalo je provjeriti njegovu faktorsku strukturu. Bartlettov test sfericiteta je značajan (približan $X^2 = 383.76$, $df = 28$, $p < .001$), a Kaiser-Meyer-Olkin koeficijent iznosi .78 pa je matrica bila prikladna za faktorizaciju. Faktorska je analiza provedena PAF metodom ekstrakcije, tj. metodom zajedničkih faktora i pokazala se dvofaktorska struktura upitnika. Pouzdanost upitnika ne bi se značajno mijenjala izbacivanjem čestica s nižim komunalitetom, niti bi se promijenio broj faktora. Kako je u originalnom radu upitnik jednodimenzionalan, a u ovom je istraživanju pouzdanost upitnika dobra i iznosi .83, preuzeta je jednofaktorska struktura.

U Prilozima 3. i 4. prikazan je Scree plot te komunaliteti nakon ekstrakcije i zasićenja čestica.

3.2.3. Upitnik međugeneracijskog kontakta

Kratka je mjera koja uključuje pitanja iz ranijeg istraživanja (Plantak, 2017), prilagođena za ovu tematiku. U upitniku su 4 čestice: 1. *Imate li djecu?*, 2. *Imate li unuke?*, 3. *Imate li među prijateljima ili poznanicima osobe iz dosta mlađih generacija (mlađih od 35) godina, koji bi vam po dobi mogli biti djeca i unuci?* Na navedena pitanja o prisutnosti mlađih osoba u njihovoj okolini, ispitanici odgovaraju sa *DA* ili *NE*, a kao odgovor na 4. pitanje, o učestalosti kontakta s mlađim osobama, ponuđeno je 6 mogućih odgovora u rasponu od – *svakodnevno dolazim u kontakt*, do – *nikada ne dolazim u kontakt*. Dakle, 4. *Koliko često dolazite u direktni kontakt ("licem u lice") s djecom, unucima i/ili mlađim prijateljima, poznanicima?* (1 - *Svakodnevno*; 2 - *Jednom tjedno*; 3 - *Najmanje jednom mjesečno*; 4 - *Jednom u tri mjeseca*; 5 - *Rjeđe od tri mjeseca*; 6 - *Nikada*). Rezultat na ovoj čestici koristi se pri obradi podataka.

3.2.4. Lista riječi za učenje

Osmišljena je lista od 15 riječi s 4 do 7 slova ili 2 do 3 sloga. Odabrane su prema Hrvatskom čestotnom rječniku (1999), visoko i srednje visoko frekventne riječi iz 6 semantičkih kategorija.

Kategorije i riječi iz njih su: životinje (*pčela, krava, zmija*), predmeti u kući (*jastuk, zavjesa, krevet*), zanimanja (*mornar, učitelj, vojnik*), hrana (*jabuka, grožđe*), dijelovi tijela (*nokat, pluća*) i ustanove (*crkva, vrtić*). Lista slična ovoj korištena je i u istraživanju Hess i Hinson (2006). Za istraživanje su korištena 4 različita redosljeda ove liste riječi, dobivena uz pomoć opcije Random Sequence Generator na web stranici RANDOM.ORG. Riječi su se nalazile u jednom stupcu na sredini papira. Jedan redosljed liste prikazan je u Prilogu 7.

3.2.5. Priča za aktivaciju stereotipne prijetnje

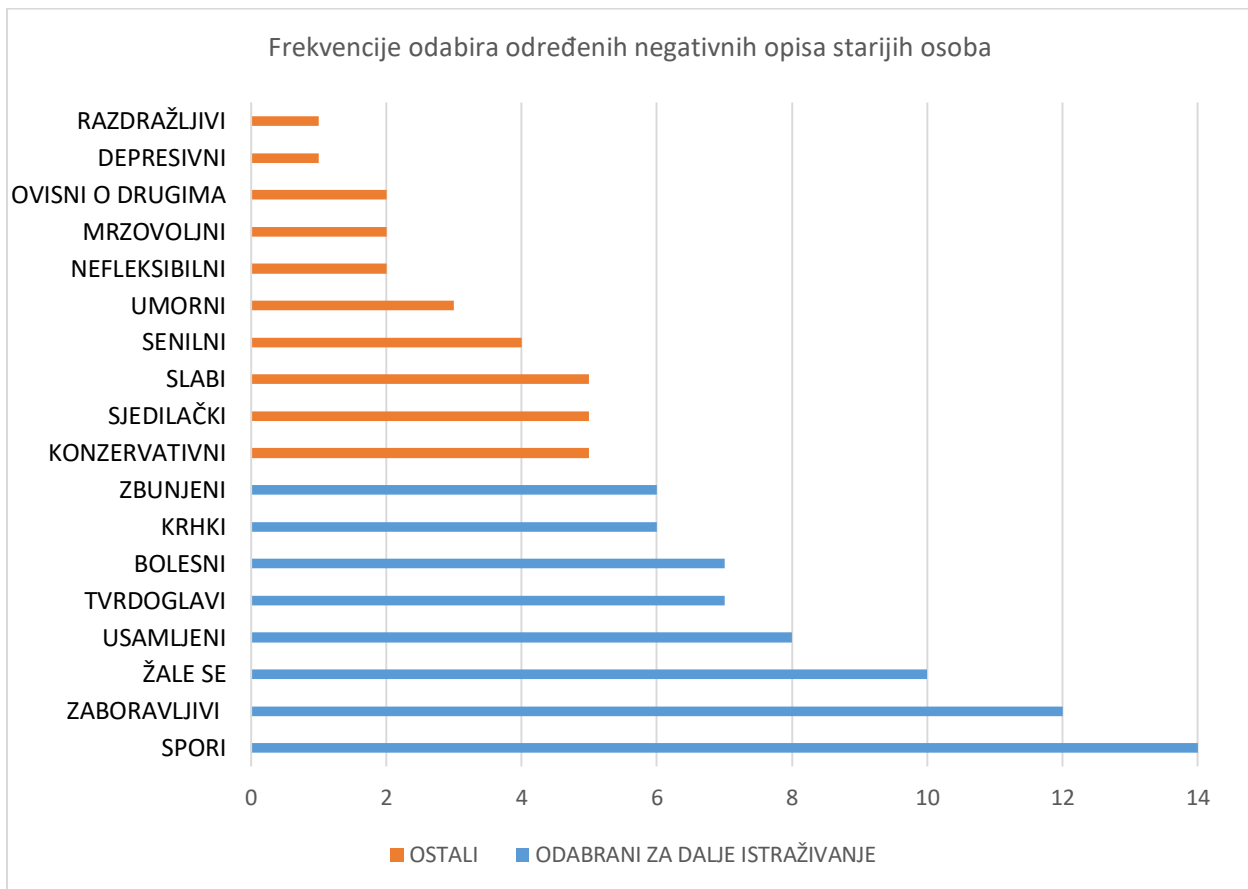
Na temelju 8 karakteristika koje su bile najviše odabirane u predistraživanju 1, osmišljena je kratka, ali detaljna priča o teškom životu starije osobe Marije/ Ivana. U eksperimentalnom uvjetu muškim ispitanicima dana je muška verzija priče kako bi se lakše identificirali s osobom iz priče, a ispitanicama ženska verzija priče koje su po ostalome bile identične. Za kontrolnu skupinu pronađen je i prilagođen jedan priči podjednako dugačak tekst koji bi trebao biti neutralan. Tekst je o povijesti jedne vrste ruže i brizi o njoj. Priča i tekst su zauzimali po 19 redova teksta sa fontom Times New Roman veličine 14, a prikazani su u Prilozima 5. i 6.

3.3. Postupak

3.3.1. Predistraživanje 1

Sudjelovalo je ukupno 24 studenata (23 ženskog i 1 muškog spola), od toga 21 student 2. godine diplomskog studija Psihologije te 3 studentice drugih fakulteta (Medicinskog i Ekonomskog). Oni su između 18 nasumično posloženih karakteristika na prezentaciji trebali odabrati po 4 do 5, koje su smatrali učestalim karakteristikama starijih osoba. Karakteristike su prikupili autori Hess i suradnici (2004) iz ranijih istraživanja i koristili u svojem. Prevedeno je njih 20 i odabrano 18 riječi, koje se više koriste u hrvatskom jeziku. Studenti su najviše odabirali karakteristike prikazane na Slici 1.

Slika 1. Frekvencije odabira negativnih karakteristika koje se vezuju uz starije osobe

Na Slici 1. vidljiva je frekvencija odabira svake od osobina vezanih uz starije osobe u Predistraživanju 1. Za dalje istraživanje odabrano je osam osobina označenih plavom bojom kako bi ih bilo dovoljno za formiranje priče, a te su osobine studenti najčešće odabirali kao karakteristike starijih osoba.

3.3.2. Predistraživanje 2

U 2. predistraživanju prema Hrvatskom čestotnom rječniku (1999), odabrano je 6 kategorija riječi (hrana, dio tijela, zanimanja, ustanove, životinje i predmeti u kući) te je u svakoj bilo 7 riječi koje su srednje ili visoko frekventne. Osim u kategorijama hrane i dijelova tijela u kojima je bilo po 6 riječi, jer nije bilo moguće naći primjerene riječi sa 4 do 7 slova ili 2 do 3 sloga za te kategorije. Svako od 40 riječi pridodan je broj te je uz pomoć web stranice RANDOM.ORG i opcije Random Sequence Generator formirano nekoliko sekvenci tih riječi, kako bi se

kontrolirali efekti primarnosti i recentnosti. Sastavljene su liste od po 20 riječi podijeljenih u 2 stupca na papiru.

Ovo je predistraživanje provedeno s 24 poznanika u njihovim stanovima ili kućama u Puli. Zamoljeni su da sudjeluju u kratkom zadatku kako bi se prikupili podaci za izradu diplomskog rada. Dobili su na papiru listu sa 20 riječi koje su trebali pokušati naučiti. Nije im rečeno, no imali su 90 sekundi za to. Nakon toga je uslijedio distraktorski zadatak računanja odnosno oduzimanja po 3 broja od broja 345, na glas ili na papir što su činili 30 sekundi kako bi se spriječila fonološka petlja nakon isteka vremena učenja. Naposljetku su imali 150 sekundi za slobodno dosjećanje i zapisivanje riječi, kojim god redosljedom na prazan papir, a ukoliko su se još pokušavali dosjetiti, dopušteno im je do ukupno 180 sekundi. Sličan postupak koristili su Badham, Whitney, Sanghera i Maylor (2017) te Fernández-Ballesteros, Bustillos i Huici (2015).

Raspon zapamćenih riječi bio je od 2 do 9 riječi. Najčešće dosjećane riječi su bile: pluća, nokat, grožđe, krevet, jabuka, krava, jastuk, crkva, vojnik, vrtić, učitelj, zmija, zavjesa, pčela i mornar koje su uzete dalje u istraživanje. Kategorije i riječi iz njih su: životinje (*pčela, krava, zmija*), predmeti u kući (*jastuk, zavjesa, krevet*), zanimanja (*mornar, učitelj, vojnik*), hrana (*jabuka, grožđe*), dijelovi tijela (*nokat, pluća*) i ustanove (*crkva, vrtić*).

U daljnje je istraživanje uključeno 5 najčešće zapamćenih riječi kako bi bile dovoljno učestale, ne previše neuobičajene ili previše nove za populaciju starijih osoba da ih ne bi teško učili. Lista od 15 riječi pokazala se kao dovoljno duga za ispitanike starije dobi (Badham i sur., 2017). Korištene su 4 verzije ove liste riječi različitih redosljeda.

3.3.3. Predistraživanje 3

U 3. predistraživanju je s 20 ispitanika provedeno probno istraživanje koje je uključivalo cijeli materijal kako bi se provjerila jasnoća podražajnog materijala te izaziva li osmišljena priča očekivani efekt stereotipne prijete. Ovaj je dio istraživanja proveden u stanovima i kućama kontakata poznanika u Puli te u Čitaonici kluba umirovljenika u Puli. Nije provedena detaljna statistička analiza jer je uzorak bio malen, ali provjereno je hoće li se rezultati kretati očekivano. U ovom predistraživanju je upitnik o međugeneracijskom kontaktu uključivao pitanje o kontaktu s osobama mlađim od 45 godina, dok je u glavnom istraživanju to promijenjeno na

osobe mlađe od 35 godina. Također, ovdje nije postojala manipulacija redoslijeda ispitivanja anksioznosti, dok je u glavnom istraživanju dodana.

Proveden je t-test za nezavisne uzorke kako bi se provjerilo postoji li značajna razlika između broja zapamćenih riječi u uvjetu stereotipne prijetnje od onoga u kontrolnom uvjetu. Levenov test je pokazao da su varijance između dva uzorka različite ($F = 7.50, p < .05$). Pokazalo se da postoji statistički značajna razlika između broja zapamćenih riječi u uvjetu stereotipne prijetnje i broja zapamćenih riječi u kontrolnom uvjetu ($t(13,39) = 4.60, p < .001$). Osobe u uvjetu stereotipne prijetnje zapamtile su manji broj riječi ($M = 3.30, SD = 1.25$) od osoba u kontrolnom uvjetu ($M = 7.30, SD = 2.45$). Provjerene su korelacije između varijabli te su prikazane u Pravitku 8. Značajno nisko i negativno su povezani identifikacija s osobama starije dobi i broj riječi. Prema ovim je rezultatima predviđeno da bi u daljem istraživanju moglo doći do očekivanih efekata.

3.3.4. Postupak glavnog istraživanja

Istraživanje se provodilo u prostorijama Gradske čitaonice u Rijeci, Čitaonici kluba umirovljenika u Puli te klubovima starijih i umirovljenika Trsat, Krimeja, Centar, Belveder-Kozala i Potok. Zamolbe o sudjelovanju poslone su tim ustanovama te je s koordinatorima klubova bilo dogovoreno u kojim terminima u tjednu je moguće dolaziti da bi se provodilo ispitivanje. Ispitanicima je unaprijed bila najavljena mogućnost sudjelovanja u istraživanju bez otkrivanja teme. Uživo je pred svakim potencijalnim sudionikom istraživanje predstavljeno kao ispitivanje stavova, iskustava i vještina osoba starijih od 60 godina. Ispitivačica u dobi od 25 godina provodila je ispitivanje individualno ili u malim grupama s 2 do 3 ispitanika u isto vrijeme. Unaprijed je pripremljen podjednak broj ispitnih knjižica za kontrolnu i eksperimentalnu grupu, prvi i drugi redoslijed ispitivanja. Dijeljene su ispitanicima s obzirom na spol, a svaki je ispitanik po slučaju dobio ispitnu knjižicu za grupu i redoslijed. Svaki je ispitanik sudjelovao između 20 i 35 minuta, ovisno o svojoj brzini. Upitnici su imali veliki, lako čitljivi font slova. Ispitivačica je sjedila blizu ispitanika te ukoliko je bilo potrebno, čitala upute, pitanja, čestice ukoliko ispitanici nisu imali svoje naočale ili slično te zapisivala njihove odgovore ako je trebalo. Napominjala je da paze na ispunjavanje svih čestica kada bi ih slučajno preskočili. Ispunjavanje se vršilo metodom papira i olovke. Prije samog ispitivanja svakom je ispitaniku biti naglašeno da će se prikupljeni podaci koristiti isključivo u istraživačke svrhe i u grupnoj obradi.

Ispitanici su najprije ispunjavali sociodemografske podatke koji su korisni za istraživanje, dakle podatak o dobi, bračnom statusu, s kim žive, razini obrazovanja, trenutnom radnom statusu, što su (bili) po zanimanju te boluju li od nekih fizičkih ili psihičkih bolesti. Potom su ispunili upitnik identifikacije s osobama starije dobi. Uslijedilo je čitanje jedne od dviju kratkih priča, ona u eksperimentalnom uvjetu izaziva stereotipnu prijetnju, a priča u kontrolnom uvjetu ne izaziva prijetnju. U uvjetu prvog redoslijeda ispitivanja tu je uslijedio upitnik anksioznosti. Potom zadatak učenja liste riječi u trajanju od 70 sekundi, pa distraktorski zadatak oduzimanja po 3 broja od broja 256 u trajanju od 30 sekundi, a onda je uslijedilo dosjećanje i pisanje riječi s liste u trajanju od 120 sekundi. Ispitivačica je mjerila vrijeme dok sami ispitanici nisu bili upoznati s informacijom koliko vremena imaju. U slučajevima kada su prerano htjeli odustati od dosjećanja bilo im je rečeno da imaju još vremena. U uvjetu drugog redoslijeda ispitivanja nakon dosjećanja riječi uslijedio je upitnik anksioznosti. Na kraju su ispunjavali upitnik međugeneracijskog kontakta s djecom, unucima i drugim mlađim ljudima. Ispitanicima je na kraju objašnjen cilj i svrha istraživanja te su zamoljeni da ne razgovaraju o istraživanju s drugim članovima kluba ili posjetiteljima čitaonice koji još nisu sudjelovali u tome, kako to ne bi utjecalo na rezultate ispitivanja. Kao zahvalu za sudjelovanje su na kraju mogli odabrati voćku ili slatkiš, bez da to vide ostali potencijalni sudionici istraživanja.

Podaci su prikupljeni u razdoblju od kolovoza do studenog 2018. godine.

4. REZULTATI

Statističke analize na prikupljenim podacima izvedene su pomoću statističkog paketa IBM SPSS verzije 21. Deskriptivni podaci koji su izračunati prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1. *Prikaz aritmetičkih sredina, standardnih devijacija, raspona, minimalnih i maksimalnih vrijednosti varijabli ovisno o grupi*

	Kontrolna <i>N = 56</i>				Eksperimentalna <i>N = 55</i>			
	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min	Max	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min	Max
Dob	73.02	7.82	60	91	73.27	7.68	60	90
Broj riječi	6.84	2.38	2	12	5.25	2.47	1	12
Anksioznost	16.68	9.10	8	37	21.56	9.80	8	48
Identifikacija s osobama starije dobi	19.91	6.62	4	28	19.64	6.62	4	28
Međugeneracijski kontakt	5.09	1.10	2	6	4.76	1.37	1	6

U Tablici 1. prikazane su aritmetičke sredine, standardne devijacije, rasponi rezultata varijabli korištenih u istraživanju s obzirom na kontrolnu ili eksperimentalnu grupu. Prikazani deskriptivni podaci pokazuju da je podjednak broj ispitanika u eksperimentalnoj i kontrolnoj grupi. Prosječna dob ispitanika te identifikacija s osoba starije dobi podjednake su u eksperimentalnoj i u kontrolnoj grupi. Iz tablice se vidi i da je anksioznost niža u kontrolnoj grupi nego u eksperimentalnoj, a broj zapamćenih riječi te učestalost međugeneracijskog kontakta viši su u kontrolnoj grupi.

4.1. Efekt stereotipne prijetnje na zadatku pamćenja

Za daljnju je analizu prema vrijednosti medijana dob rekodirana u kategorijalnu varijablu s višom i nižom vrijednosti te je provedena 2x2x2 analiza varijance kako bi se ispitaio utjecaj grupe, spola i dobi na broj zapamćenih riječi.

Tablica 2. Rezultati trosmjernje 2×2×2 analize varijance grupe (kontrolna/ eksperimentalna), spola (muški/ ženski) i dobi (mlađa/ starija) za broj zapamćenih riječi

	<i>F (df1, df2)</i>
grupa	14.24 (1,103)**
spol	11.99 (1,103)**
dob	1.66 (1,103)
grupa*spol	3.06 (1,103)
grupa*dob	5.93 (1,103)*
spol*dob	1.03 (1,103)
grupa*dob*spol	0.22 (1,103)

** $p < .001$, * $p < .05$

U Tablici 2. prikazani su rezultati ANOVE. Postoji statistički značajan glavni efekt grupe ($F(1,103) = 14.24$, $p < .001$) na broj riječi. Ispitanici su zapamtili veći broj riječi u kontrolnoj grupi ($M = 6.86$, $SD = 0.30$), nego u eksperimentalnoj ($M = 5.24$, $SD = 0.30$).

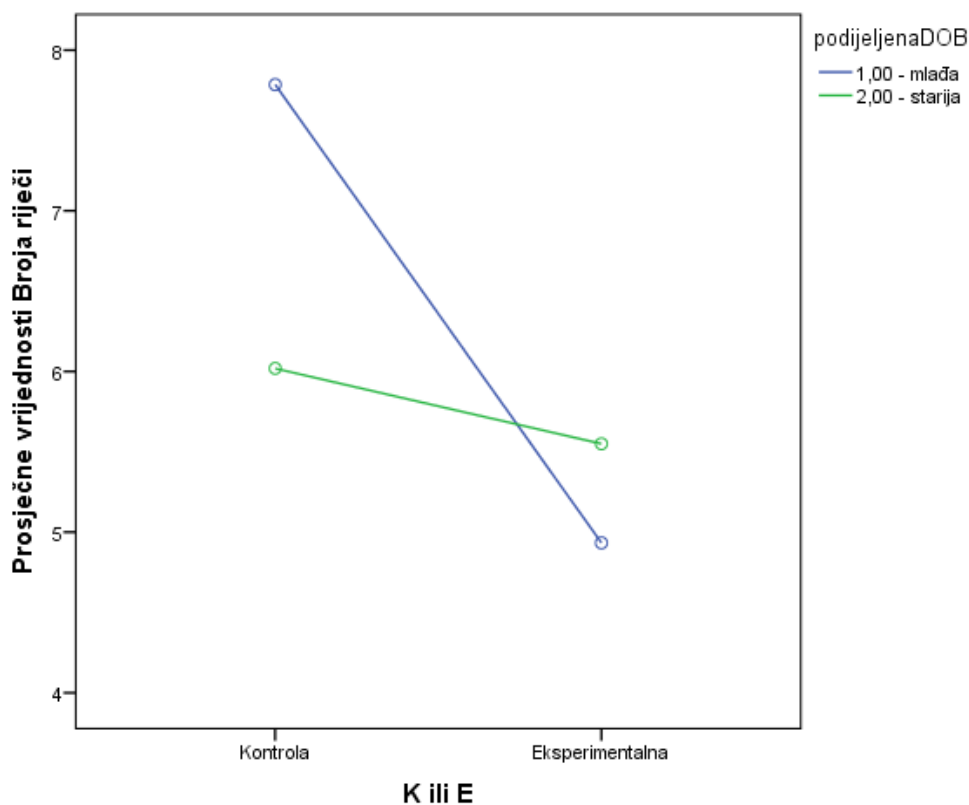
Pokazalo se da postoji statistički značajan glavni efekt spola ($F(1,103) = 11.99$, $p = .001$) na broj riječi. Muški su ispitanici zapamtili manji broj riječi ($M = 5.31$, $SD = 0.30$) nego ženski ispitanici ($M = 6.79$, $SD = 0.30$).

Nije pronađen statistički značajan glavni efekt dobi ($F(1,103) = 1.66$, $p > .05$), niti interakcije grupe i spola ($F(1,103) = 3.06$, $p > .05$), spola i dobi ($F(1,103) = 1.03$, $p > .05$), niti grupe, spola i dobi ($F(1,103) = 0.22$, $p > .05$).

Dobivena je statistički značajna interakcija između grupe i dobi ($F(1,103) = 5.93$, $p < .05$) prikazana na Slici 2.

Slika 2.. Interakcija grupe i dobi u broju riječi

Na Slici 2. prikazana je interakcija grupe, odnosno uvjeta i dobi ispitanika. U kontrolnoj grupi osobe koje su mlađe starije dobi zapamtile su veći broj riječi ($M = 7.65$, $SD = 0.43$) od osoba starije stare dobi ($M = 6.06$, $SD = 0.42$). Osobe u eksperimentalnoj grupi koje su mlađe starije dobi zapamtile su manji broj riječi ($M = 5.00$, $SD = 0.42$) od osoba starije stare dobi ($M = 5.49$, $SD = 0.43$). Prema ovome djelomično je potvrđena hipoteza 1. Također osobe starije stare dobi zapamtile su podjednak broj riječi bez obzira na uvjet stereotipne prijetnje. Za razliku od njih, ispitanici mlađe starije dobi su više pod utjecajem stereotipne prijetnje, odnosno u eksperimentalnom uvjetu zapamtili su manji broj riječi nego u kontrolnom.

4.2. Efekt stereotipne prijetnje na anksioznost

Drugi je problem bio ispitati postoji li efekt stereotipne prijetnje na anksioznost na zadatku pamćenja riječi obzirom na dob i spol ispitanika. Rezultati su prikazani u Tablici 3.

Tablica 3. Rezultati trosmjernje $2 \times 2 \times 2$ analize varijance grupe (kontrolna/ eksperimentalna), spola (muški/ ženski) i dobi (mlađa/ starija) za anksioznost

	<i>F (df1, df2)</i>
grupa	7.55 (1,103)*
dob	1.89 (1,103)
spol	0.01 (1,103)
grupa*dob	0.92 (1,103)
grupa* spol	0.01 (1,103)
spol*dob	2.17 (1,103)
grupa *spol* dob	2.80 (1,103)

* $p < .05$

U Tablici 3. vidimo da je statistički značajan samo glavni efekt grupe ($F(1,103) = 7.55$, $p < .05$) na anksioznost. U eksperimentalnoj je grupi viša razina anksioznosti ($M = 21.55$, $SD = 1.26$) nego u kontrolnoj grupi ($M = 16.65$, $SD = 1.26$).

Nije pronađen statistički značajan glavni efekt dobi ($F(1,103) = 1.89$, $p > .05$), niti efekt spola ($F(1,103) = 0.01$, $p > .05$), pa ni interakcija grupe i dobi ($F(1,103) = 0.92$, $p > .05$). Nije pronađena niti statistički značajna interakcija grupe i spola ($F(1,103) = 0.01$, $p > .05$) ni spola i dobi ($F(1,103) = 2.17$, $p > .05$), niti grupe, spola i dobi ($F(1,103) = 2.80$, $p > .05$) na razinu anksioznosti nije potvrđena hipoteza 2.

4.3. Međugeneracijski kontakt i identifikacija sa starijim osobama kao moderator stereotipne prijetnje i izvedbe na zadatku pamćenja riječi

Za provjeru hipoteze 3 i moderatorskih efekata međugeneracijskog kontakta te identifikacije s osobama starije dobi u odnosu između efekta stereotipne prijetnje i izvedbe na zadatku pamćenja riječi, prema medijanu su međugeneracijski kontakt i identifikacija rekodirani u

kategorijalne varijable s višom i nižom vrijednosti. Potom je provedena 2x2x2 analiza varijance čiji su rezultati prikazani u Tablici 4.

Tablica 4. *Rezultati trosmjerne 2×2×2 analize varijance grupe (kontrolna/ eksperimentalna), međugeneracijskog kontakta (rjeđi/ češći) i identifikacije sa starijim osobama (niža/ viša) za broj zapamćenih riječi*

	<i>F (df1, df2)</i>
Grupa	10.80 (1,103)**
međugeneracijski kontakt	0.004 (1,103)
identifikacija sa starijim osobama	0.31 (1,103)
grupa* međugeneracijski kontakt	1.26 (1,103)
grupa* identifikacija sa starijim osobama	1.29 (1,103)
međugeneracijski kontakt *identifikacija sa starijim osobama	5.14 (1,103)*
Grupa *međugeneracijski kontakt* identifikacija sa starijim osobama	0.60 (1,103)

** $p < .01$, * $p < .05$

U Tablici 4. prikazane su dobivene vrijednosti nakon provedbe trosmjerne analize varijance, kojom je utvrđeno da postoji statistički značajan glavni efekt grupe ($F(1,103) = 10.80, p < .05$) na broj riječi. Ispitanici su zapamtili veći broj riječi u kontrolnoj grupi ($M = 6.93, SD = 0.32$) nego u eksperimentalnoj ($M = 5.37, SD = 0.35$).

Nije pronađen statistički značajan glavni efekt međugeneracijskog kontakta ($F(1,103) = 0.004, p > .05$). Ispitanici s rjeđim međugeneracijskim kontaktom zapamtili su podjednak broj riječi ($M = 6.13, SD = 0.30$), kao i ispitanici s češćim međugeneracijskim kontaktom ($M = 6.16, SD = 0.37$).

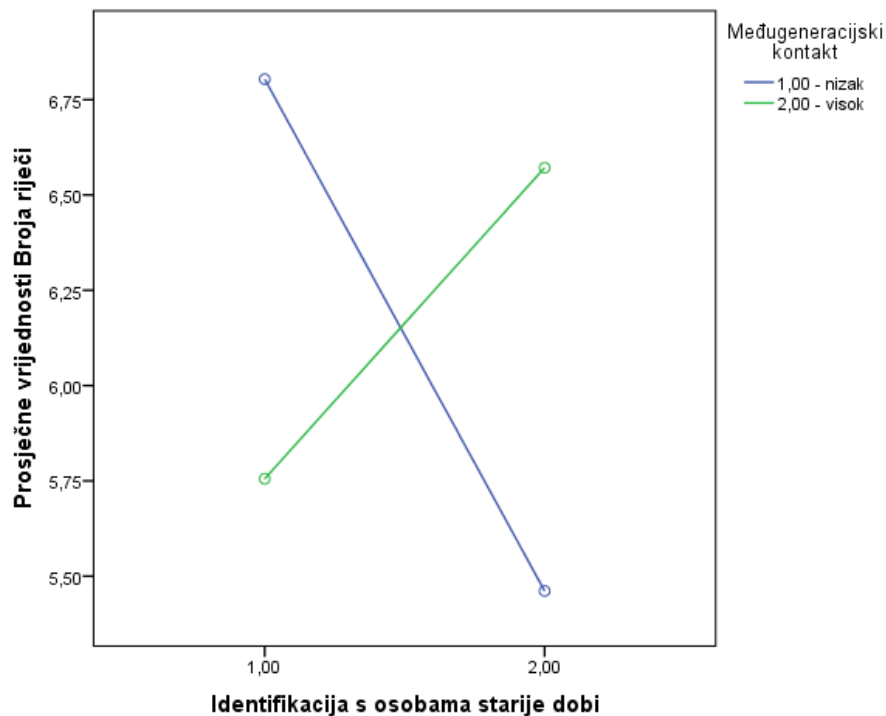
Glavni efekt identificiranja nije se pokazao značajnim ($F(1,103) = 0.31, p > .05$). Ispitanici koji se manje identificiraju s osobama starije dobi zapamtili su podjednak broj riječi ($M = 6.28, SD = 0.31$), kao i osobe koje se više identificiraju s osobama starije dobi ($M = 6.02, SD = 0.36$).

Interakcija između varijabli grupa i međugeneracijski kontakt nije statistički značajna ($F(1, 103) = 1.26, p > .05$). Prema tome su ispitanici u kontrolnoj grupi s rijetkim međugeneracijskim kontaktom zapamtili podjednak broj riječi ($M = 7.18, SD = 0.44$), kao i oni s čestim međugeneracijskim kontaktom ($M = 6.68, SD = 0.48$). Ispitanici u eksperimentalnoj grupi koji imaju rjeđi međugeneracijski kontakt zapamtili su podjednak broj riječi ($M = 5.08, SD = 0.41$), kao i oni s čestim međugeneracijskim kontaktom ($M = 5.65, SD = 0.56$).

Interakcija između varijabli grupa i identifikacija nije statistički značajna ($F(1,103) = 1.29, p > .05$). Prema tome su ispitanici koji se manje identificiraju s osobama starije dobi u kontrolnoj grupi zapamtili podjednak broj riječi ($M = 7.33, SD = 0.46$), kao i u eksperimentalnoj grupi ($M = 5.23, SD = 0.43$). Ispitanici koji se više identificiraju s osobama starije dobi u kontrolnoj grupi zapamtili su podjednak broj riječi ($M = 6.53, SD = 0.46$), kao i u eksperimentalnoj grupi ($M = 5.51, SD = 0.55$).

Interakcija između međugeneracijskog kontakta i identifikacije pokazala se značajnom ($F(1,103) = 5.14, p < .05$) i prikazana je na Slici 3.

Slika 3. Interakcija identifikacije i međugeneracijskog kontakta u funkciji broja riječi

Iz Slike 3. vidljivo je da su ispitanici koji imaju nizak, odnosno rjeđi međugeneracijski kontakt i koji se manje identificiraju s osobama starije dobi zapamtili veći broj riječi ($M = 6.80$, $SD = 0.43$), od ispitanika koji se više identificiraju s osobama starije dobi ($M = 5.46$, $SD = 0.42$). Ispitanici koji imaju češći međugeneracijski kontakt i koji se manje identificiraju s osobama starije dobi zapamtili su manji broj riječi ($M = 5.76$, $SD = 0.46$), od ispitanika koji se više identificiraju s osobama starije dobi ($M = 6.57$, $SD = 0.58$).

Interakcija između varijabli grupa, međugeneracijski kontakt i identifikacija s osobama starije dobi nije statistički značajna ($F(1,103) = 0.60$, $p > .05$). Prema tome su ispitanici u kontrolnoj grupi s rijetkim međugeneracijskim kontaktom i niskom identifikacijom zapamtili podjednak broj riječi ($M = 7.16$, $SD = 0.91$), kao i oni s visokom identifikacijom s osobama starije dobi ($M = 6.29$, $SD = 0.59$). Ispitanici u kontrolnoj grupi s čestim međugeneracijskim kontaktom i niskom identifikacijom zapamtili su podjednak broj riječi ($M = 6.36$, $SD = 0.63$), kao i oni koji se visoko identificiraju s osobama starije dobi ($M = 6.90$, $SD = 0.80$). Ispitanici u eksperimentalnoj grupi koji imaju rjeđi međugeneracijski kontakt i nisku identifikaciju zapamtili su podjednak broj riječi ($M = 5.30$, $SD = 0.53$), kao i oni s visokom identifikacijom

($M = 4.83$, $SD = 0.61$). Ispitanici u eksperimentalnoj grupi s čestim međugeneracijskim kontaktom i niskom identifikacijom zapamtili su podjednak broj riječi ($M = 5.28$, $SD = 0.67$) kao i oni s visokom identifikacijom s osobama starije dobi ($M = 6.38$, $SD = 0.90$).

Nisu potvrđeni moderatorski efekti međugeneracijskog kontakta niti identifikacije s osobama starije dobi iz hipoteze 3.

5. DISKUSIJA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati efekt stereotipne prijetnje kod starijih osoba na izvedbu na zadatku pamćenja riječi obzirom na dob i spol ispitanika. Također, cilj je bio ispitati efekt stereotipne prijetnje na anksioznost na zadatku pamćenja riječi obzirom na dob i spol ispitanika. Te još ispitati moderatorsku ulogu međugeneracijskog kontakta te identifikacije s grupom osoba starije dobi na efekt stereotipne prijetnje na izvedbu na zadatku pamćenja riječi.

5.1. Efekt stereotipne prijetnje na zadatku pamćenja

Prvi problem bio je ispitati postoji li efekt stereotipne prijetnje na izvedbu na zadatku pamćenja riječi obzirom na dob i spol ispitanika. Pri provjeri hipoteze 1 pronađena je statistički značajna razlika u broju zapamćenih riječi između kontrolnog i eksperimentalnog uvjeta, odnosno ispitanici koji su bili u kontrolnom uvjetu dosjetili su se većeg broja riječi od ispitanika u eksperimentalnom uvjetu. Time je pokazano javljanje efekta stereotipne prijetnje kod starijih osoba, kakav je pronađen u ranijim istraživanjima (Abrams i sur., 2008; Hess i sur., 2003; Kang i Chasteen, 2009). Moguće objašnjenje efekta stereotipne prijetnje u eksperimentalnoj grupi je da su stereotipi distrakcija ispitanicima u fazi kodiranja informacija, riječi s liste. Ometaju strategije zapamćivanja koje osobe inače znaju koristiti, asocijacije vezane uz materijal koje bi pomogle u nadgledajućim procesima dosjećanja (Wong i Gallo, 2019). Mogu izgubiti samopouzdanje u uspješnost svog kodiranja informacija, odlutati pažnjom ili se baviti potiskivanjem negativnih osjećaja (Hess i sur., 2003; Lemairre i sur., 2018).

Dobivena je interakcija grupe i dobi ispitanika. U kontrolnoj grupi osobe koje su mlađe starije dobi zapamtile su veći broj riječi od osoba starije stare dobi. Osobe u eksperimentalnoj grupi koje su mlađe starije dobi zapamtile su manji broj riječi od osoba starije stare dobi. Osim toga, osobe starije stare dobi zapamtile su podjednak broj riječi bez obzira na uvjet stereotipne prijetnje. Za razliku od njih, ispitanici mlađe starije dobi su više pod utjecajem stereotipne prijetnje i u eksperimentalnom su uvjetu zapamtili manji broj riječi nego u kontrolnom. Poput nalaza Hess i Hinson (2006) te Hess i suradnika (2009) i naše pretpostavke, efekt stereotipne prijetnje više se javlja kod mlađih starijih osoba kojima je identitet starije osobe noviji i važan te ne žele potvrditi stereotip o svojoj grupi.

Pronađen je efekt spola na broj zapamćenih riječi, no ne i interakcija s grupom koju smo očekivali. Muški su ispitanici zapamtili manji broj riječi nego ženski ispitanici. U literaturi nema podataka o razlici u efektu stereotipne prijetnje ovisno o spolu (Lamont i sur., 2015). U ovom istraživanju, doduše samo prema zapažanju ispitivačice, jer nije bila ispitana motivacija; muškarci su se činili manje motivirani. Više je truda bilo potrebno za nalaženje muških ispitanika, češće su pristajali na sudjelovanje u situacijama kada su ih poznanici - djelatnice u čitaonicama ili klubovima umirovljenika; ili njihovi prijatelji nagovorili da pristanu. Muškarce je više trebalo podsjećati da ispune sve u knjižici i često su imali komentare na trajanje ispunjavanja. Žene su mnogo lakše pristajale na sudjelovanje te se manje žurile i komentirale duljinu ispitivanja. Moguće je da su i zbog tih razloga muškarci zapamtili manji broj riječi bez obzira na grupu u kojoj su bili.

5.2. Efekt stereotipne prijetnje na anksioznost

Drugi problem bio je ispitati postoji li efekt stereotipne prijetnje na anksioznost na zadatku pamćenja riječi obzirom na dob i spol ispitanika. Pokazalo se da postoji značajan glavni efekt grupe na razinu anksioznosti i da ide u očekivanom smjeru, ispitanici u eksperimentalnoj grupi izvijestili su o višoj razini anksioznosti nego u kontrolnoj. Taj je nalaz u skladu s ranijim istraživanjima koja su pokazala da je anksioznost uključena u stereotipnu prijetnju (npr. Osborne, 2001) ili da je razina anksioznosti izmjerena u ispitnoj situaciji pokazatelj prisutnosti stereotipne prijetnje (Abrams i sur., 2008). No, nije dobiven glavni efekt dobi, niti spola na razinu anksioznosti, niti interakcije grupe i spola, grupe i dobi ili spola i dobi.

Analizom rezultata provedenog istraživanja nije potvrđena hipoteza 2. No više istraživanja pokazuje da anksioznost nije ključni mehanizam u podlozi stereotipne prijetnje i nalazi o medijacijskoj ulozi anksioznosti su za sada nekonzistentni (Bouazzaoui i sur., 2020; Hess i Hinson, 2006; Hess i sur., 2003, 2009). Stereotipna prijetnja češće se dokazuje izvedbom na zadatku. Samoprocjene anksioznosti u istraživanjima rijetko nalaze konzistentne ili snažne efekte, ponekad ispitanici nisu niti u potpunosti svjesni anksioznosti (Bosson, i sur., 2004). Moguće je i da su kasnije objašnjeni metodološki nedostaci utjecali na rezultate.

5.3. Međugeneracijski kontakt i identifikacija sa starijim osobama kao moderator stereotipne prijetnje i izvedbe na zadatku pamćenja riječi

Treći je problem bio ispitati moderatorsku ulogu međugeneracijskog kontakta te identifikacije s grupom osoba starije dobi na efekt stereotipne prijetnje na izvedbu na zadatku pamćenja riječi. Pri ispitivanju hipoteze 3, u vezi međugeneracijskog kontakta nisu dobiveni rezultati koji su bili očekivani, ni glavni efekt međugeneracijskog kontakta niti moderatorski efekt na odnos stereotipne prijetnje i broja zapamćenih riječi. Moguće je da nije došlo do očekivanih efekata zbog metodoloških nedostataka.

Dobivena je interakcija međugeneracijskog kontakta i identifikacije s osobama starije dobi, neovisno o uvjetu grupe, odnosno stereotipnoj prijetnji. Osobe koje se manje identificiraju s grupom starije dobi pamte veći broj riječi kada imaju manje međugeneracijskog kontakta, nego kada imaju više međugeneracijskog kontakta. Osobe koje se više identificiraju s grupom starije dobi pamte veći broj riječi kada imaju više međugeneracijskog kontakta, nego kada imaju manje međugeneracijskog kontakta. Iz ovoga je moguće zaključiti da je međugeneracijski kontakt bitan faktor pri pamćenju riječi starijim osobama koje se identificiraju sa svojom dobnom skupinom, a odmaže u pamćenju riječi starijim osobama koje se ne identificiraju sa svojom dobnom skupinom.

Osnova opadanja izvedbe kod stereotipne prijetnje je u tome da se međugrupne usporedbe može interpretirati prijetećima (Abrams i sur., 2008). Međugeneracijski kontakt stereotipnu prijetnju umanjuje mijenjajući afektivne posljedice međugrupnih usporedbi, snižava međugrupnu anksioznost zbog susretanja članova van-grupe (Stephan i Stephan, 2000) te održava razinu izvedbe. Moguće da su se u ovom istraživanju ispitanici koji se više identificiraju sa svojom dobnom skupinom, u situaciji ispitivanja pred mladom 25-godišnjom ispitivačicom mogli osjećati više ugroženo (i u kontrolnoj i u eksperimentalnoj grupi). Međutim, ukoliko su u životu češće imali međugeneracijske kontakte, to im je umanjivalo prijetnju i više snižavalo međugrupnu anksioznost zbog susretanja članova van-grupe, pa su i mogli više kapaciteta usmjeriti na pamćenje. Ispitanike koji se manje identificiraju sa svojom dobnom skupinom, učestaliji međugeneracijski kontakt ometao je u pamćenju. Postoji mogućnost da se oni sami još ne percipiraju kao stare osobe, jer za prilagodbu na tu ulogu koja je manje cijenjena treba nekoliko godina (Levy, 2003), no češći ih međugeneracijski kontakt ugrožava, jer ih suočava sa stvarnim razlikama među generacijama. Ukoliko prihvate i osnaže svoju pripadnost

stereotipiziranoj skupini starijih osoba, mogu prema modelu odbijanja-identifikacije ublažiti dio negativnih posljedica vezanih uz pripadnost toj skupini (Branscombe i sur., 1999; Garstka i sur., 2004). Pozitivne posljedice su obično vezane uz inkluziju, smanjenje efekata diskriminacije na psihološku dobrobit, a kod stereotipne prijetnje pozitivna posljedica može biti i ublažavanje prijetnje međugeneracijskim kontaktom.

Nije dobiven glavni efekt identifikacije s osobama starije dobi niti interakcije identifikacije i grupe. Kang i Chasteen (2009) također nisu dobili interakciju. Ispitanici koji se manje identificiraju s osobama starije dobi zapamtili su podjednak broj riječi, kao i osobe koje se više identificiraju s osobama starije dobi, neovisno o uvjetu. Metodološki nedostaci ili sam uzorak mogli su utjecati na rezultate. Istraživanje je provedeno s prigodnim uzorkom starijih osoba koje aktivno sudjeluju u društvu, imaju sportska i zborska natjecanja u klubovima starijih i umirovljenika, zajednička druženja, organizirane izlete ili učenje stranih jezika u čitaonici u Puli, ili klubovima u Rijeci, igraju pikado, šah ili makar samo dolaze čitati novine. Moguće je da se članovi klubova identificiraju s tim klubovima, ulogama u njima, društvom prijatelja, više nego što se percipiraju kao stereotipizirane ranjive starije osobe.

5.4. Nedostaci, preporuke za buduća istraživanja i doprinos istraživanja

Važno je naglasiti da su određeni metodološki nedostaci mogli utjecati na dobivene rezultate. Zbog specifičnosti populacije i zahtjevnosti nalaženja ispitanika te replikacije prethodnih istraživanja, odabrani su jednostavni, kratki upitnici. Bili smo mišljenja da su odabrani upitnici dovoljno jasni, kratki no činilo se da su čestice u upitniku identifikacije s osobama starije dobi i u upitniku anksioznosti malo zbunjivale ispitanike. Moguće je da rijetko koriste takav vokabular. Na upitniku anksioznosti u ovom je uzorku dobivena dvofaktorska struktura, kada je očekivana jednofaktorska no prema originalnom istraživanju i zadovoljavajućoj pouzdanosti preuzeta je jednofaktorska struktura. U daljim bi se istraživanjima mogla ponovno provjeriti struktura hrvatske verzije upitnika anksioznosti na drugim uzorcima. Možda bi rezultati anksioznosti bili drugačiji da je korišten upitnik poput upitnika anksioznosti kao stanja i crte ličnosti – STAI, no moguće je da bi slične čestice i u njemu zbunjivale ispitanike ovog uzorka.

S obzirom da nas je zanimalo kako se situacijska anksioznost mijenja ovisno o trenutku njezinog ispitivanja, u ovom je istraživanju anksioznost mjerena prije zadatka učenja riječi kod pola ispitanika ili nakon dosjećanja riječi kod druge nasumične polovice. To je vjerojatno donekle pomutilo dobivene vrijednosti. Metodološki bi bilo ispravnije da je provedeno

ponovljeno ispitivanje anksioznosti kod svih ispitanika, prije zadatka pamćenja i nakon dosjećanja, kako bi se ponovljenim mjerenjima mogle ispitati razlike u razinama anksioznosti pa ta analiza nije provedena. Zbog načina ispitivanja anksioznosti, nije bilo moguće razdvojiti anksioznost u prvom redoslijedu i anksioznost u drugom redoslijedu i izvoditi sve kompliciranije analize s njima. U budućim bi se istraživanjima moglo provjeriti razlike u razinama anksioznosti prije zadatka pamćenja i nakon dosjećanja. Starijim osobama testiranja pamćenja, poput screeninga za probleme u pamćenju, mogu biti veoma prijeteća, donekle zbog stereotipne prijetnje (Mazerolle i sur., 2017). Neovisno o grupi razina anksioznosti može biti viša nakon što su završili sa zadatkom pamćenja, jer zadatak pamćenja može uznemiriti i starije osobe koje su u kontrolnoj grupi, budući su na pamćenje stariji lako ranjivi zbog stereotipa u društvu te mogućih kognitivnih oštećenja.

Tekst za aktivaciju stereotipne prijetnje u eksperimentalnoj grupi u ovom je istraživanju pun neugodnih stereotipnih opisa stare osobe, pa su neki ispitanici nakon ispitivanja govorili o priči kao da su zabrinuti za osobu iz nje. Priča je neugodna neovisno jesu li se ispitanici identificirali s osobom, razmišljali negativno i o sebi ili im je samo bilo žao osobe iz priče. Prema tome je smisljeno da je razina anksioznosti viša u eksperimentalnoj grupi nego u kontrolnoj, u kojoj se čita neutralan tekst o jednoj vrsti ruže. U mnogim su istraživanjima manipulacije koje su korištene za izazivanje stereotipne prijetnje bile jednostavnije i puno kraće od ove priče.

Kang i Chasteen (2009) koristili su manipulaciju za izazivanje stereotipne prijetnje za koju su naveli da je namjerno slična onome što stariji ljudi mogu susresti u svom svakodnevnom životu. Imali su zadatak pamćenja proznog odlomka u prisutnosti mlađe odrasle osobe koja navodno također ispunjava upitnik. Još je bilo navedeno da je u zadatku bitno pamćenje. Metoda provođenja ovog istraživanja donekle podsjeća na tu manipulaciju, čak i u kontrolnom uvjetu. Metoda istraživanja mogla je kod nekih ispitanika nenamjerno izazvati anksioznost. Ispitanici su mogli zadatak čitanja priče u kontrolnoj grupi shvatiti kao zadatak o kojemu će kasnije biti ispitivani, iako im nije bilo napomenuto ništa takvoga, samo da pročitaju tekst. Neki su ispitanici izjavili da su očekivali da će trebati znati tekst/ odgovarati o tekstu, što je moglo utjecati na rezultate u kontrolnoj grupi.

Što se tiče nalaza međugeneracijskog kontakta, kod Abrams i suradnika (2006) efekt stereotipne prijetnje bio je eliminiran kod osoba s pozitivnim međugeneracijskim kontaktom. Bilo bi korisno da se ispitalo i valenciju međugeneracijskog kontakta, koliko je pozitivan ili negativan

kod ispitanika odnosno u kakvim su odnosima. Također, mjere koje sadrže više čestica imaju bolje karakteristike od upitnika koje čini jedna čestica i pogreške u mjerenju mogu se uprosječiti prilikom formiranja ukupnog rezultata od pojedinačnih (Hoepfner, Kelly, Urbanoski i Slaymaker, 2011). Osim toga, da bi se ispitala pouzdanost upitnika potrebne su barem dvije čestice, pa bi se možda u budućim istraživanjima mogla koristiti drugačija mjera međugeneracijskog kontakta.

Vezano uz samu provedbu ispitivanja, iako je u istraživanju svaki ispitanik po slučaju bio raspoređen u kontrolnu ili eksperimentalnu skupinu te prvi ili drugi redoslijed upitnika, ispitivačica je ponekad morala čitati pitanja, pomagati ispitanicima s ispunjavanjem te je nenamjerno mogla utjecati na odgovore nekih od ispitanika.

Velik nedostatak ovog istraživanja je niska kontrola vanjskih varijabli. Istraživanje je provedeno u nejednakim uvjetima, na različitim mjestima, negdje je bilo publike, negdje buka u pozadini (primjer - zbor je vježbao kod jednih, a pikado tim je vježbao za natjecanje kod drugih). Istraživanje nije provedeno u laboratorijskim uvjetima. Prostorije u kojima su ispitivani sudionici njima su bile dobro poznate i ponekad pune njihovih vršnjaka. Moguće je da je ispitanicima zbog toga situacija ispitivanja bila malo manje prijeteća te je možda malo niža anksioznost nego u istraživanjima koja su provedena u više kontroliranim uvjetima.

U provedenom su istraživanju ispitanici na upit o zdravstvenom stanju, psihičkim i fizičkim bolestima mogli odgovarati socijalno poželjno. Nije bilo odstupajućih odgovora povezanih uz zdravlje, pa iz analize nisu izbacivani ispitanici. Bilo bi korisno testirati sposobnosti nekim standardiziranim instrumentom (npr. Ravenovim matricama, Mini mental testom), kako bi mogli biti sigurni je li opravdano izbaciti ispitanike s odstupanjima u sposobnostima te kako bi bili sigurniji koje varijable utječu na rezultate.

Zbog brzog rasta starije populacije i starenja društva, sve se više istraživanja bavi temom stereotipne prijeteće kod starijih osoba. Trebalo bi bolje razumjeti diskriminaciju kako bi se smanjila izolacija starijih osoba koja vodi do pogoršanja njihovog zdravstvenog stanja.

Daljnijim istraživanjima bilo bi dobro provesti kroskulturalne usporedbe, individualističkih s kolektivističkim društvima u kojima se starije osobe više cijeni te proširiti polja istraživanja stereotipne prijeteće kod starijih osoba i bolje ispitati fiziološke mehanizme prijeteće. Za mnoge moderatore stereotipne prijeteće za sada postoje nekonzistentni nalazi, a mogli bi se provjeriti

efekti stereotipne prijetnje na izvedbu na zadatku pamćenja obzirom na razinu obrazovanja. Osim toga, provedba istraživanja u domovima za starije ili osobnim domovima manje aktivnih starijih možda bi dovela do donekle različitih rezultata.

Iako ima nedostataka, ovaj rad ima i znanstveni i praktični doprinos. Osvještava o ranjivosti populacije starijih osoba na stereotipnu prijetnju na zadacima pamćenja i potencijalno u svakodnevnom životu te također provjerava primjerene metodologije i instrumentarij na populaciji starijih osoba na našem prostoru. Koristi novo prevedene kratke i za stariju dob jednostavne upitnike. Ovakvo istraživanje dosada nije bilo provedeno pojedinačno na uzorku izvan domova za starije. Obuhvaćen je relativno velik broj osoba i uzorak može predstavljati populaciju aktivnih starijih osoba.

6. ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja potvrdili su postojanje efekta stereotipne prijetnje na zadatku pamćenja riječi, u uvjetu prijetnje ispitanici su pamtili manje riječi nego u kontrolnom uvjetu. Dobivena je interakcija grupe i dobi ispitanika. Osobe koje su mlađe starije dobi zapamtile su veći broj riječi od osoba starije stare dobi u kontrolnoj grupi. Osobe mlađe starije dobi zapamtile su manji broj riječi od osoba starije stare dobi u eksperimentalnoj grupi. Efekt stereotipne prijetnje javio se samo kod mlađih ispitanika.

Pronađen je efekt spola na broj zapamćenih riječi, muški su ispitanici zapamtili manji broj riječi od ženskih ispitanica, no nema interakcije spola i grupe. Djelomično je potvrđena prva hipoteza.

Pokazalo se da postoji značajan glavni efekt grupe na razinu anksioznosti, ispitanici u eksperimentalnoj grupi naveli su višu razinu anksioznosti nego ispitanici u kontrolnoj grupi no nema ostalih pretpostavljenih efekata pa nije potvrđena druga hipoteza.

Treća hipoteza također nije potvrđena, međugeneracijski kontakt ni identifikacija s osobama starije dobi nisu moderatori odnosa stereotipne prijetnje i izvedbe na zadatku pamćenja riječi. Pokazalo se da postoji značajna interakcija između međugeneracijskog kontakta i identifikacije neovisno o uvjetu. Ispitanici koji se manje identificiraju s grupom starije dobi pamte veći broj riječi kada imaju manje međugeneracijskog kontakta, nego kada imaju više međugeneracijskog kontakta. Ispitanici koji se više identificiraju s grupom starije dobi pamte veći broj riječi kada imaju više međugeneracijskog kontakta, nego kada imaju manje međugeneracijskog kontakta.

LITERATURA

- Abrams, D., Crisp, R. J., Marques, S., Fagg, E., Bedford, L. i Provias, D. (2008). Threat inoculation: Experienced and imagined intergenerational contact prevents stereotype threat effects on older people's math performance. *Psychology and Aging*, 23(4), 934–939. <https://doi.org.10.1037/a0014293>
- Abrams, D., Eller, A. i Bryant, J. (2006). An age apart: The effects of intergenerational contact and stereotype threat on performance and intergroup bias. *Psychology and Aging*, 21(4), 691–702. <https://doi.org.10.1037/0882-7974.21.4.691>
- Abrams, D. i Houston, D. M. (2006). Equality, diversity and prejudice in Britain: results from the 2005 National survey: report for the cabinet office equalities review October 2006. Project report. DTI London. Preuzeto 4.9.2020., sa <https://kar.kent.ac.uk/4106/>
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Massachusetts: Addison Wesley Publishing Company.
- Andreoletti, C. i Lachman, M. E. (2004). Susceptibility and resilience to memory aging stereotypes: Education matters more than age. *Experimental Aging Research*, 30(2), 129–148. <https://doi.org/10.1080/03610730490274167>
- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate
- Badham, S. P., Whitney, C., Sanghera, S. i Maylor, E. A. (2017). Word frequency influences on the list length effect and associative memory in young and older adults. *Memory*, 25(6), 816–830. <https://doi.org.10.1080/09658211.2016.1224358>
- Barber, S. J., Mather, M. i Gatz, M. (2015). How stereotype threat affects healthy older adults' performance on clinical assessments of cognitive decline: the key role of regulatory fit. *Journals of Gerontology. Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, 70(6), 891–900. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbv009>

- Bennett, T. i Gaines, J. (2010). Believing what you hear: The impact of aging stereotypes upon the old, *Educational Gerontology*, 36(5), 435-445. <https://doi.org/10.1080/03601270903212336>
- Blanchard-Fields, F. i Horhota, M. (2006). How can the study of aging inform research on social cognition? *Social Cognition*, 24(3), 207-217. <https://doi.org/10.1521/soco.2006.24.3.207>
- Bosson, J., Haymovitz, E. i Pinel, E. (2004). When saying and doing diverge: The effects of stereotype threat on self-reported versus non-verbal anxiety. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40(2), 247–255. [https://doi.org/10.1016/S0022-1031\(03\)00099-4](https://doi.org/10.1016/S0022-1031(03)00099-4)
- Bouazzaoui, B., Fay, S., Guerrero-Sastoque, L., Semaine, M., Isingrini, M. i Taconnat, L. (2020). Memory age-based stereotype threat: Role of locus of control and anxiety. *Experimental Aging Research*, 46(1), 39-51. <https://doi.org/10.1080/0361073X.2019.1693009>
- Branscombe, N. R., Schmitt, M. T. i Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African-Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(1), 135-149. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.1.135>
- Dickerson, S. S. i Kemeny, M. E. (2004). Acute stressors and cortisol responses: A theoretical integration and synthesis of laboratory research. *Psychological Bulletin*, 130(3), 355–391. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.130.3.355>
- Državni zavod za statistiku RH. (2011.) *Popis stanovništva*. Preuzeto s https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1468.pdf
- Engle, R. W. (2002). Working memory capacity as executive attention. *Current Directions in Psychological Science*, 11(1), 19–23. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00160>

- Fernández-Ballesteros, R., Bustillos, A. i Huici, C. (2015). Positive perception of aging and performance in a memory task: Compensating for stereotype threat?. *Experimental Aging Research*, 41(4), 410-425. <https://doi.org/10.1080/0361073X.2015.1053757>
- Gaertner, S. L. i Dovidio, J. F. (2000). *Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model*. Philadelphia: Psychology Press.
- Garstka, T. A., Schmitt, M., Branscombe, N. R. i Hummert, M. L. (2004). How young and older adults differ in their responses to perceived age discrimination. *Psychology and Aging*, 19(2), 326-335. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.19.2.326>
- Hess, T. M., Auman, C., Colcombe, S. J. i Rahhal, T. A. (2003). The impact of stereotype threat on age differences in memory performance. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 58B(1), 3–11. <https://doi.org/10.1093/geronb/58.1.P3>
- Hess, T. M. i Hinson, J. T. (2006). Age-related variation in the influences of aging stereotypes on memory in adulthood. *Psychology and Aging*, 21(3), 621–625. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.21.3.621>
- Hess, T. M, Hinson, J.T. i Hodges, E. A. (2009). Moderators of and mechanisms underlying stereotype threat effects on older adults' memory performance. *Experimental Aging Research*, 35(2), 153–177. <https://doi.org/10.1080/03610730802716413>
- Hess, T. M., Hinson, J. T. i Statham, J. A. (2004). Explicit and implicit stereotype activation effects on memory: Do age and awareness moderate the impact of priming? *Psychology and Aging*, 19(3), 495-505. <http://doi.org.10.1037/0882-7974.19.3.495>
- Hilton, J. L. i von Hippel, W. (1996). Stereotypes. *Annual Review Psychology*, 47, 237-271. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.47.1.237>
- Hoepfner, B. B., Kelly, J. F., Urbanoski, K. A. i Slaymaker, V. (2011). Comparative utility of a single-item versus multiple-item measure of self-efficacy in predicting relapse among young adults. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 41(3), 305-312. <https://dx.doi.org/10.1016/j.jsat.2011.04.005>

Hrvatski čestotni rječnik (1999). Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta, Školska knjiga.

Inzlicht, M., Kaiser, C. R. i Major, B. (2008). The face of chauvinism: How prejudice expectations shape perceptions of facial affect. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44(3), 758-766. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2007.06.004>

Johns, M., Inzlicht, M. i Schmader, T. (2008). Stereotype threat and executive resource depletion: Examining the influence of emotion regulation. *Journal of Experimental Psychology: General*, 137(4), 691–705. <https://doi.org/10.1037/a0013834>

Johnson, M. K. i Raye, C. L. (1981). Reality monitoring. *Psychological Review*, 88(1), 67–85. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.88.1.67>

Kang, S. K. i Chasteen, A. L. (2009). The moderating role of age-group identification and perceived threat on stereotype threat among older adults. *The International Journal of Aging & Human Development*, 69(3), 201–220. <https://doi.org/10.2190/AG.69.3.c>

Kawakami, K., Young, H. i Dovidio, J. F. (2002). Automatic stereotyping: Category, trait, and behavioral activations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(1), 3-15. <https://doi.org/10.1177/0146167202281001>

Lamont, R. A., Swift, H. J. i Abrams, D. (2015). A review and meta-analysis of age-based stereotype threat: Negative stereotypes, not facts, do the damage. *Psychology and Aging*, 30(1), 180-193. <http://dx.doi.org/10.1037/a0038586>

Lemairre, P., Brun, F. i Regner, I. (2018). Negative aging stereotypes disrupt both the selection and execution of strategies in older adults. *Gerontology*, 64(4), 373-381. <https://doi.org/10.1159/000486756>

Levy, B. R. (2001). Eradication of ageism requires addressing the enemy within. *The Gerontologist*, 41(5), 578–579. <https://doi.org/10.1093/geront/41.5.578>

- Levy, B. R. (1996). Improving memory in old age by implicit selfstereotyping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(6), 1092–1107. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.71.6.1092>
- Levy, B. R. (2003). Mind matters: Cognitive and physical effects of aging self-stereotypes. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 58(4), 203-211. <https://doi.org/10.1093/geronb/58.4.P203>
- Levy, B. R., Hausdorff, J. M., Hencke, R. i Wei, J. Y. (2000). Reducing cardiovascular stress with positive self-stereotypes of old age. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 55(4), 205–213. <http://doi.org/10.1093/geronb/55.4.p205>
- Levy, B. R., Kasl, S., Kunkel, S. i Slade, M. (2002). Longevity increased by positive self-perceptions of aging. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(2), 261–270. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.2.261>
- Levy, B. R. i Leifheit-Limson, E. (2009). The stereotype-matching effect: Greater influence on functioning when age stereotypes correspond to outcomes. *Psychology and Aging*, 24(1), 230–233. <http://doi.org.10.1037/a0014563>
- Leyens, J.-P., Désert, M., Croizet, J.-C. i Darcis, C. (2000). Stereotype threat: Are lower status and history of stigmatization preconditions of stereotype threat? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(10), 1189–1199. <https://doi.org/10.1177/0146167200262002>
- Marx, D. M. i Stapel, D. A. (2005). It depends on your perspective: The role of self-relevance in stereotype-based underperformance. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42(6), 768–775. <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/it-depends-on-your-perspective-the-role-of-self-relevance-in-ster>
- Mazerolle, M., Régner, I., Barber, S. J., Paccalin, M., Miazola, A. C., Huguet, P., ... Rigalleau, F. (2017). Negative aging stereotypes impair performance on brief cognitive tests used to screen for predementia. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 72(6), 932-936. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbw083>

- Mrazek, M. D., Chin, J. M., Schmader, T., Hartson, K. A., Smallwood, J. i Schooler, J. W. (2011). Threatened to distraction: Mind-wandering as a consequence of stereotype threat. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47(6), 1243–1248. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2011.05.011>
- Nelson, T. D. (Ur.). (2002). *Ageism: Stereotyping and prejudice against older people*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Nosek, B. A., Banaji, M. i Greenwald, A. G. (2002). Harvesting implicit group attitudes and beliefs from a demonstration web site. *Group Dynamics*, 6(1), 101–115. <https://doi.org/10.1037/1089-2699.6.1.101>
- O'Brien, L. T. i Hummert, M. L. (2006). Memory performance of late middle-aged adults: Contrasting self-stereotyping and stereotype threat accounts of assimilation to age stereotypes. *Social Cognition*, 24(3), 338-358. <https://doi.org/10.1521/soco.2006.24.3.338>
- Osborne, J. W. (2001). Testing stereotype threat: Does anxiety explain race and sex differences in achievement? *Contemporary Educational Psychology*, 26(3), 291–310. <https://doi.org/10.1006/ceps.2000.1052>
- Palmore, E. (2001). The ageism survey: First findings. *The Gerontologist*, 41(5), 572–575. <https://doi.org/10.1093/geront/41.5.572>
- Perdue, C. W. i Gurtman, M. B. (1990). Evidence for the automaticity of ageism. *Journal of Experimental Social Psychology*, 26(3), 199-216. [https://doi.org/10.1016/0022-1031\(90\)90035-K](https://doi.org/10.1016/0022-1031(90)90035-K)
- Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49(1), 65–85. <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.psych.49.1.65>
- Plantak, P. (2017). Stavovi osnovnoškolske djece prema osobama s invaliditetom (Diplomski rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:622333>

- Pronin, E., Steele, C. M. i Ross, L. (2004). Identity bifurcation in response to stereotype threat: Women and mathematics. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40(2), 152–168. [https://doi.org/10.1016/S0022-1031\(03\)00088-X](https://doi.org/10.1016/S0022-1031(03)00088-X)
- Ray, S., Sharp, E. i Abrams, D. (2006). *Ageism: A benchmark of public attitudes in Britain*. London: Age Concern England. Preuzeto s http://portailmaltraitancedesaines.ch/wp-content/uploads/2017/06/119-Ray-S.-Sharp-E.-Abrams-D.-2006.-Age-discrimination-A-benchmark-of-public-attitudes.-London-Age-Concern-England_pub.pdf
- Regan, D. T. i Fazio, R. (1977). On the consistency between attitudes and behavior: Look to the method of attitude formation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 13(1), 28–45. [https://doi.org/10.1016/0022-1031\(77\)90011-7](https://doi.org/10.1016/0022-1031(77)90011-7)
- Régner, I., Smeding, A., Gimmig, D., Thinus-Blanc, C., Monteil, J. i Huguet, P. (2010). Individual differences in working memory moderate stereotypethreat effects. *Psychological Science*, 21(11), 1646–1648. <https://doi.org/10.1177/0956797610386619>
- Rosenthal, H. E. S. i Crisp, R. J. (2006). Reducing stereotype threat by blurring intergroup boundaries. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(4), 501–511. <https://doi.org/10.1177/0146167205281009>
- Rosenthal, R. i Jacobson, L. (1968). Pygmalion in the classroom. *Urban Review*, 3, 16–20. <https://doi.org/10.1007/BF02322211>
- Sarason, I. G. (1984). Stress, anxiety and cognitive interference: Reactions to tests. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(4), 929–938. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.46.4.929>
- Schmader, T., Forbes, C. E., Zhang, S. i Mendes, W. B. (2009). A metacognitive perspective on the cognitive deficits experienced in intellectually threatening environments. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(5), 584–596. <https://doi.org/10.1177/0146167208330450>

- Schmader, T., Hall, W. i Croft, A. (2015). Stereotype threat in intergroup relations. U: M. Mikulincer i P. R. Shaver (Ur.), *APA Handbook of personality and social psychology: Vol. 2. Group processes* (str. 447—471). Washington, DC: American Psychological Association.
- Schmader, T. i Johns, M. (2003). Converging evidence that stereotype threat reduces working memory capacity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(3), 440–452. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.3.440>
- Schmader, T., Johns, M. i Forbes, C. E. (2008). An integrated process model of stereotype threat effects on performance. *Psychological Review*, 115(2), 336–356. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.115.2.336>
- Seibt, B. i Förster, J. (2004). Stereotype threat and performance: How self-stereotypes influence processing by inducing regulatory foci. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(1), 38–56. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.87.1.38>
- Sherman, J. W. (1996). Development and mental representations of stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(6), 1126–1141. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.6.1126>
- Steele, C. M. (1997). A threat in the air: How stereotypes shape the intellectual identities and performance of women and African Americans. *American Psychologist*, 52(6), 613–629. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.6.613>
- Steele, C. M. (2010). *Whistling Vivaldi: And other clues to how stereotypes affect us (Issues of our time)*. New York: Norton. Preuzeto s http://nonprofits.miamifoundation.org/whistling_vivaldi_and_other_clues_to_how_stereotypes_affect_us_claude_m_steele.pdf
- Steele, C. M. i Aronson, J. (1995). Stereotype threat and the intellectual test performance of African Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5), 797–811. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.5.797>

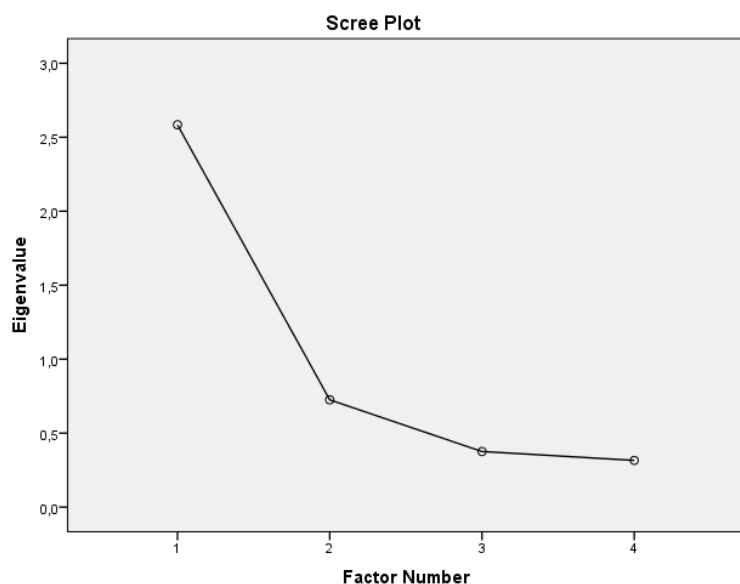
- Stephan, W. G. i Stephan, C. W. (2000). *An integrated threat theory of prejudice*. U: S. Oskamp (Ur.), *"The Claremont symposium on applied social psychology" Reducing prejudice and discrimination* (str. 23–45). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Tajfel, H. i Turner, J. C. (1986). The social identity of intergroup behavior. U: S. Worchel i W. Austin (Ur.), *Psychology of intergroup relations* (str. 33–48). Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Thomas, A. K. i Dubois, S. J. (2011). Reducing the burden of stereotype threat eliminates age differences in memory distortion. *Psychological Science*, 22(12), 1515–1517. <http://doi.org/10.1177/0956797611425932>
- von Hippel, C., Kalokerinos, E. K., Haanteraä, K. i Zacher, H. (2019). Age-based stereotype threat and work outcomes: Stress appraisals and rumination as mediators. *Psychology and Aging*, 34(1), 68–84. <https://doi.org/10.1037/pag0000308>
- Walton, G. M. i Cohen, G. L. (2003). Stereotype lift. *Journal of Experimental Social Psychology*, 39(5), 456–467. [https://doi.org/10.1016/S0022-1031\(03\)00019-2](https://doi.org/10.1016/S0022-1031(03)00019-2)
- Whitbourne, S. K. i Sneed, J. R. (2002). The paradox of well-being, identity processes, and stereotype threat: Ageism and its potential relationships to the self in later life. U: T. D. Nelson (Ur.), *Ageism: Stereotyping and prejudice against older people* (str. 247–273). Cambridge, MA: MIT Press.
- Wong, J. T. i Gallo, D. A. (2019). Activating aging stereotypes increases source recollection confusions in older adults: effect at encoding but not retrieval. *The Journals of Gerontology: Series B*, 74(4), 633-641. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbx103>
- Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T. i Ropp, S. A. (1997). The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(1), 73–90. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.73.1.73>

Yoon, C., Hasher, L., Feinberg, F., Rahhal, T. A. i Winocur, G. (2000). Cross-cultural differences in memory: The role of culture-based stereotypes about aging. *Psychology and Aging*, 15(4), 694–704. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.15.4.694>

PRILOZI

Prilog 1. Scree plot faktorske analize upitnika identifikacije s osobama starije dobi

Prilog 2. Komunaliteti i zasićenja čestica upitnika identifikacije s osobama starije dobi (prema PAF metodi)

Čestica	Inicijalni h^2	Ekstrahirani h^2	Zasićenja (faktor 1)
i1	.498	.551	.742
i2	.378	.381	.617
i3	.506	.592	.770
i4	.493	.604	.777

Prilog 3. Scree plot faktorske analize upitnika anksioznosti

Prilog 4. Komunaliteti i zasićenja čestica upitnika anksioznosti (prema PAF metodi)

Čestica	Inicijalni h ²	Ekstrahirani h ²	Zasićenja (faktor 1)
a1	.522	.444	.666
a2	.672	.701	.837
a3	.663	.714	.845
Ra4	.275	.158	.398
a5	.629	.648	.805
Ra6	.404	.239	.489
a7	.347	.129	.359
a8	.466	.275	.524

Prilog 5. Priča za eksperimentalnu skupinu

Ivan je stariji gospodin, sada čita sporije nego što je nekada čitao jer i vidi lošije. Sporo se uspinje stepenicama do stana te mu treba dosta vremena za čišćenje i kuhanje jer su mu pokreti usporeni. Zna da je dijelom tome razlog njegova kronična bolest, reumatoidni artritis zbog koje ima bolove u zglobovima. U razgovorima s poznatima, uvijek se žali na te bolove. Osjeća se krhko, boji se vožnje u autobusu jer mu je teško čvrsto držati rukohvate, a i mlađi ljudi se često guraju. Uz to već nekoliko godina boluje i od dijabetesa pa mora paziti na prehranu i uvijek sa sobom nositi nešto slatko. Ivan u trgovini zaboravi stvari koje je trebao kupiti, a i u razgovorima mu sugovornici trebaju ponoviti svoje ime i ponekad pitanje koje su mu postavili. Zbunjuje ga brz govor prodavačica u trgovini, žurba na blagajni i treba mu malo vremena da shvati što se događa. Također i prilikom godišnjih obračuna komunalnih usluga ili prilikom učenja rukovanja kućanskim pomagalicama, zbunjujući su mu podaci, objašnjenja i upute. Od kada su mu se kćer i sin odselili i supruga mu je umrla, osjeća se usamljeno. Nije blizak sa susjedima jer tvrdoglavo ustraje u svom redoslijedu i rasporedu vješanja rublja u zajedničkoj sušionici i u svojim negativnim stavovima o slušanju glasne glazbe u zgradi i držanju pasa u stanovima. Mnogi prijatelji su mu već preminuli i nedostaje mu razgovor i druženje s bliskim ljudima. Kada telefonom razgovara s djecom, žali im se kako mu je teško i da ga nedovoljno posjećuju.

Prilog 6. Priča za kontrolnu skupinu

Mirisne bourbon ruže skupina su starijih ruža koje su se u Europi pojavile u prvoj polovici 19. stoljeća. Ime su dobile po otoku Ile de Bourbon, koji se nalazi u Indijskom oceanu istočno od Madagaskara. Danas se otok zove Reunion i pod francuskom je upravom. Na tom se otoku 1817. godine pojavila prva Bourbon ruža. Biljka je nastala križanjem kineske (*Rosa chinensis*) s jesenskom bugarskom ružom (*Rosa damascena* 'Quatre Saisons'). Postupak oplemenjivanja su zatim nastavili u Francuskoj. Danas u svijetu postoji između sedamdeset i sto registriranih sorti Bourbon ruže. Te se ruže dijele u dvije skupine, penjačice koje bujno rastu, imaju malo trnja i gipke stabljike te na uspravne i trnovite grmove ruža. Za sve sorte iz navedene skupine karakteristični su veliki mirisni cvjetovi. Za većinu ovih cvjetova karakteristično je da nakon prvog cvjetanja još jednom ili čak više puta cvatu, iako manje nego kod prve cvatnje. Unatoč tomu postoje pojedine sorte koje cvatu samo jednom. Potrebno ih je redovito prihranjivati. Kod nekih sorti u toj skupini najveću poteškoću održavanju predstavlja njihovo loše zdravstveno stanje. Osobito su osjetljive na gljivične bolesti poput crne pjegavosti i pepelnice ruže te sive plijesni. Za suzbijanje navedenih bolesti kod ruža i drugih biljaka potrebno je za početak, prije korištenja snažnijih sredstava, prskanje prirodnim sredstvima od poljske preslice. Kod pojave nametnika treba najprije koristiti potpuno prirodan insekticid od timijana i kleka.

Prilog 7. Lista riječi za pamćenje

Ispred Vas se nalazi lista riječi koje pokušajte naučiti, zapamtiti.

Imate vremena, a reći ću Vam kada da stanete.

nokat

mornar

zmija

vojniki

jastuk

učitelj

pčela

pluća

krevet

jabuka

zavjesa

crkva

grožđe

krava

vrtić

Prilog 8. Koeficijenti korelacija među varijablama u Predistraživanju 3

	Broj riječi	Identifikacija	Međugeneracijski kontakt	Anksioznost
Broj riječi	1	-.445*	.248	-.196
Identifikacija		1	-.082	-.007
Međugeneracijski kontakt			1	.419
Anksioznost				1